

“USUL EKONOMİSİ İLKESİ” ÇERÇEVESİNDE TÜRK İDARİ YARGILAMA USULÜNDE SÖZLÜLÜK İLKESİNE İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER

Dilşat YILMAZ*

ÖZ

“Duruşma” ve bir ispat vasıtası olan “tanık beyanı”, yargılama hukukunda geçerli bulunanyazılılık ilkesinin esnemeleri olarak kabul edilmektedir. İdari yargılama hukukunda bu iki kurumun temel olarak anılan çerçevede ele alındığı bilinmektedir. Oysa bu iki kurum, aynı zamanda, Anayasal bir yargılama usulü ilkesi olan “usul ekonomisi” ni etkin hale getirebilmek için elverişli birer vasıtaadır. Bu çalışmada, söz konusu iki kurumun bahsedilen fonksiyonu ne şekilde yerine getirebilecekleri üzerinde durulacaktır. İnceleme sırasında, öncelikle usul ekonomisi ilkesine ana hatları ile değinilecektir. Ardından konunun yakın ilişkili olduğu adil yargılanma hakkı, temel unsurları çerçevesinde ele alınacaktır. Bunların akabinde, duruşma ve tanık beyanı hususları; daha önce incelenen konularla ve idari yargılama hukuku ilkeleri de dikkate alınarak incelenecektir. Konu bakımından ihtiyaç duyulduğu ölçüde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarına da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Duruşma, tanık, adil yargılanma hakkı, usul ekonomisi, yazılılık ilkesi.

SOME ASSESSMENTS RELATING TO ORAL TRIAL PRINCIPLE IN TURKISH ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS LAW FROM THE POINT OF “JUDICIAL ECONOMY PRINCIPLE”

ABSTRACT

Hearing and witness expression that is known as a prove instruments; are the exceptions of written trial principle that is current in proceedings law. These two subjects are substantially discussed from this point of view in administrative proceedings law. However, each one is, at the same time, an applicable instrument to activate the Constitutional proceedings principle “judicial economy”. In this article, the manner of activation of mentioned principle by these instruments; will be handled. While the study, at first judicial economy principle will be examined generally. After this, because of the close relation, the right to fair trial will be taken hand from the point of essential elements. Finally, the hearing and witness expression will be

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (dyilmaz@gazi.edu.tr)

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 27/11/2018

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 12/04/2019

examined in the light of the foregoing and administrative proceedings law principles. When it is required for the subject; the decisions of European Court of Human Rights and Turkish Constitutional Court will be mentioned.

Key Words: *Hearing, witness, right to fair trial, judicial economy, written trial principle*

I. GİRİŞ

Usul ekonomisi, bilindiği üzere medeni yargılama hukukunda detaylı incelemelere konu olmuş bir yargılama usulü ilkesidir. Söz konusu ilke, idari yargı yerleri tarafından da uygulanmakta ve idari yargı kararlarında da yer almaktadır¹. İlke, idari yargılama hukuku alanındaki münhasır bazı konular kapsamında inceleme konusu yapılmıştır. Bu çalışmada ise, ilkenin idari yargıdaki konumu; -idari yargılama hukuku alanının genişliği sebebiyle; idari yargılamanın temel ilkelerinden olan yazılılık ilkesinin istisnaları sayılabilecek “duruşma” ve aynı zamanda bir ispat vasıtası olan “tanık beyanı” bağlamında ele alınacaktır. Konu yargı kararları de dikkate alınarak Türk İdari Yargılama Hukuku bağlamında incelenecek olmakla beraber, konunun adil yargılanma hakkı ile bağlantısı sebebiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulamasına da zaman zaman değinilecektir. Ancak bu yönde bir inceleme yapılmadan önce, usul ekonomisinin anlamı ve adil yargılanma hakkı ile bağlantısı ele alınmalıdır.

II. “USUL EKONOMİSİ” İLKESİNE GENEL BAKIŞ

A. BİR YARGILAMA HUKUKU İLKESİ OLARAK “USUL EKONOMİSİ” VE HUKUKİ DAYANAK

Yargılamanın makul emek harcanarak ve masraf yapılarak, makul sürede tamamlanması anlamına gelen usul ekonomisi ², medeni yargılama

¹ İdari yargı kararı örnekleri için bkz. dpn. 2.; Aksi ilgili dipnotta belirtilmediği sürece, makaledeki yargı kararlarına erişim, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası’ndan sağlanmıştır. Yine aksi belirtilmedikçe, yargı kararlarına, elektronik kaynaklara ve mevzuata son erişim tarihi: 18.10.2018.

² “...Kişiler arasındaki uyuşmazlıkların daha kısa süre içinde en az giderle çözümlenmesi, usul ekonomisi bakımından önemli olduğu gibi davanın taraflarını davanın uzaması nedeniyle oluşabilecek mağduriyetlere karşı korumak bakımından da önemlidir...” AYM, 22.06.2016, E. 2016/9, K. 2016/125; “...Anayasa’nın 141. maddesinin son fıkrasında “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir: “ denilmiş ve “usul ekonomisi” olarak da adlandırılan bu ilkeyle yargılama

hukukuna hâkim olan ilkelerden biri olup, bu ilkeler yargılamada güven sağlamak adına, yargılamayı önceden saptanmış esaslara tabi kılan ilkelerdir³. Usul ekonomisi ilkesinin de içinde yer aldığı, medeni yargılama hukukuna ilişkin bazı ilkeler, sistematik tercihin ötesinde esasen hukuk devletinin bir gereğini oluşturmaktadır⁴. Medeni yargılamaya hâkim olan ilkelerin bazılarının, Anayasa'nın dahi üstünde yer aldığı, anayasa koyucunun bu ilkelere aykırı düzenleme yapamayacağı da ifade edilmekte ve usul ekonomisi de bu kapsamda ele alınmaktadır⁵. Hatta usul ekonomisinde olduğu üzere, bu ilkeleri ihlalinin, aynı zamanda uluslararası kabul gören temel insan hakları belgelerine aykırılık oluşturması da söz konusu olabilecektir⁶. İşte usul ekonomisi, “adil yargılanma hakkı” ile birlikte, “ilkelerin ilkesi”, yani medeni usul hukukunda temel nitelikli iki ilkedен biri olarak nitelendirilmekte, diğer tüm ilkelerin bu iki ilkeye ya da onların amacını gerçekleştirmesine imkân tanıdığı belirtilmektedir⁷.

Medeni Yargılama Hukuku bağlamında 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)⁸'nin 30. maddesinde “Usul Ekonomisi İlkesi” başlığı altında

maliyetinin en düşük şekilde olmasının ve bu sürecin mümkün olan en hızlı yöntemlerle gerçekleştirilmesinin yargının görevlerinden olduğu ifade edilmiştir...” AYM, 28.03.2018, E. 2017/120, K. 2018/33; “...yargılamaların makul süre içinde, düzenli bir şekilde ve gereksiz gider yapılmadan yürütülmesini temin etmek ve bu suretle usul ekonomisi ilkesini gerçekleştirmek düşüncesiyle...Yargılama usullerinin belirlenmesinde usul ekonomisinin gözetilmesi, bu suretle iyi adalet yönetiminin sağlanarak kamu yararının gerçekleştirilmesi Anayasa'nın 2. maddesinde düzenlenen hukuk devleti ilkesinin gereklerindedir...”, AYM, 24.05.2018, B.N. 2015/13950; AYM, 26.12.2017, B.N. 2014/14498; “...ve yargılamanın mümkün olan sınırlarda ve az masrafla sonuçlandırılması yani usul ekonomisi ilkesine aykırı olacağından...” D15D, 07.02.2018, E. 2015/704, K. 2018/1269; D15D, 16.01.2018; E. 2015/5679, K. 2018/67; D3D, 25.06.2007, E. 2006/2624, K. 2007/2106; Bkz. AYM, Karşı oy, 21.06.1991, E.1990/19, K. 1991/15.

³ Cumhur RÜZGARESEN , Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 27., Yazar ayrıca, bu ilkelerin yasa koyucu tarafından düzenlenmesi dahi, yargılamanın doğasından kaynaklandığına işaret etmektedir., RÜZGARESEN, s. 23.; Muhakeme hukukunda ilkelerin fonksiyonuna ilişkin tanımı için bkz. RÜZGARESEN, s. 29 vd.

⁴ ERDÖNMEZ Güray, Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, 15. Bası, İstanbul, 2017, s. 781.; RÜZGARESEN, s. 23, 31.

⁵ RÜZGARESEN, s. 29., Erdönmez, usul ekonomisi ilkesinin ; ilkedен de öte; bir hak olduğunu ifade etmektedir. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul , s. 783.

⁶ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul , s. 782.; RÜZGARESEN, s. 24.

⁷ RÜZGARESEN, s. 36., Söz konusu iki ilkenin ilişkisi için yine bkz. RÜZGARESEN, s. 36,37.

⁸ RG. 04.02.2011, S. 27836; 6100 sayılı HMK öncesinde yürürlükte olan 1086 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HUMK), m. 77 : “*Hakim tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu*

“Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür” şeklinde ifadesini bulan ilke, 1982 Anayasası’nın 141. maddesinin 4. fıkrasında, bütün yargılama kollarını bağlayıcı şekilde “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.” biçiminde düzenlenmektedir⁹. O halde, bu ilkenin ihlali, aynı zamanda Anayasanın ilgili hükmünün de ihlali anlamına gelecektir¹⁰.

Türk Hukuk mevzuatındaki dayanakları aktarılan ilke, Anayasa hükmünden de anlaşılacağı üzere; medeni yargıç olduğu gibi ceza yargıcı ve idari yargıç için de bağlayıcı/emredici niteliktedir¹¹. Hatta ilkenin hâkimin yanı sıra taraflara da birtakım görevler yüklediği¹² ve ilke yargılamanın tüm

---

derecede sürat ve intizam dairesinde cereyanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine dikkatle mükelleftir”, İki tarafın hak ve vazifeleri başlığı altında.; Kaynak kanun hakkında bkz. Ejder YILMAZ, “Usul Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 57, Sa. 1, 2008, s. 244. (Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/263/2367.pdf>

⁹ 2709, RG. 09.11.1982, d. 17863 (Mükerrer), Anayasa m. 36: “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir...” düzenlemesi de, usul ekonomisi ilkesinin iç hukuk dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir.; 1982 Anayasasının 2. maddesinde devletin nitelikleri olarak belirtilen “sosyal bir hukuk devleti” olma da bu kapsamdadır. Anılan hususlar ve diğer hukuki dayanaklar hususunda bkz. RÜZGARESEN, s. 96 vd., “...6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) 30’uncu maddesinde düzenlenen usul ekonomisi ilkesi, Anayasal dayanağı olan bir ilke olup 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 141’inci maddesinin dördüncü bendinde davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğuna açıkça işaret edilmiştir...”, YHGK, 27.06.2018, E. 2018/19-468, K. 2018/1257.

¹⁰ Bkz. Hakan PEKCANITEZ/Oğuz ATALAY/Muhammet ÖZEKES, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 5. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 171.; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl , s. 886.; Mesut KÖKSOY, “Hukuki Güvenlik Açısından Takip Ekonomisi İlkesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 20, Sa. 3, s. 57., http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/20_3_3.pdf

¹¹ Rüzgaresen, bütün yargılama dallarında geçerli olduğu için, usul ekonomisi ilkesinin Anayasa’da düzenlendiğinden bahsetmektedir., RÜZGARESEN, s. 23.; Bkz. Memduh ASLAN, “İdari Yargıda Usul Ekonomisi, Bağlantı, Doğal Hakim Çekişmesi”, Vergi Dünyası, Ekim 2011, Sa. 362, s. 117.; Ayrıca ucuzluk ve çabukluk bağlamında bkz. Süheyla Şenlen SUNAY, İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler, Karşısında İsbat ve Delil Hususları, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 9, 10.; İlke, devlet ve hakim için bağlayıcı niteliktedir. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 886.; Ayrıca bkz. KÖKSOY, s. 57.

¹² İbrahim ÇETİN, “Yargılama Hukukunda Etkinlik Arayışları: Medeni Usul Hukukunda Usul Ekonomisi”, Sayıştay Dergisi, 2010, Sa. 78, s. 82., <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/der78m4.pdf> ; Bkz. Süha TANRIVER, “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2004,

derecelerini kapsamına aldığı belirtilmektedir¹³. Söz konusu ilkenin hem adli hem idari yargıç hem de uyuşmazlığın tarafları bakımından geçerli olması anlayışının yansımaları 659 Sayılı Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri Ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin¹⁴ “İlkeler” başlıklı 3. maddesinde “*Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin uygulanmasında;... İdarelerin taraf oldukları davaların, usul ekonomisine uygun olarak, imkânlar ölçüsünde idarelerde istihdam edilen hukuk müşavirleri ve avukatları tarafından takibi, c) Davaların takibinde, mahkeme kararlarının hukuka uygun olarak, adil, süratli ve en az masrafla verilebilmesine yardımcı olunması, esastır*” şeklinde görmek mümkündür¹⁵.

Usul ekonomisinin de içinde yer aldığı medeni yargılama hukuku ilkelerinin yargılamanın doğasından kaynaklandığı ve açık yasal bir düzenleme olmasa dahi yargılamada kullanılabilecekleri kabul görmektedir¹⁶. Bazı ilkelerin hukuk devletinin bir gereği ve usul ekonomisi ilkesinin de bunlardan birisi olması¹⁷ sebebiyle, usul ekonomisinin 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu¹⁸ (İYUK) nda açık şekilde düzenlenmesi de uygulanması gerektiği

---

Sa. 53, s. 199., <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-53-44> ; Birinci derecede muhatap mahkeme olmakla beraber, tarafların da konuya gerekli özeni göstermeleri gerektiği yönünde bkz. PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 172.;Rüzgaresen , asli yükümlünün devlet olduğuna işaret etmektedir. Tarafların asli yükümlü olmamaları nedeni ile, ilkeye aykırı davranmalarının doğrudan dürüstlük kuralı, dolaylı olarak usul ekonomisi ihlali olduğu kanaatindedir. RÜZGARESEN, s. 79.; Tarafların usul ekonomisi ilkesine riayet yükümlünün, “dürüstlük” kuralı ile bağlantılı olarak ele alınması için ayrıca bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 893.; Anayasa m. 141/4 hükmünün icra organları bakımından da bağlayıcı olduğu yönünde bkz. KÖKSOY, s. 57.

¹³ YILMAZ, (2008), s. 270.; İlkenin her derece yargı yerinde, her aşamada ve resen uygulanabilir niteliği için bkz. RÜZGARESEN, s. 59., Takip ekonomisinin, usul ekonomisinin takip hukukundaki görünüm şekli olduğu yönünde bkz. KÖKSOY, s. 55., YILMAZ (2008), s. 245.

¹⁴ RG. 02.11.2011, S. 28103.

¹⁵ Aynı KHK'nın Amaç ve Kapsam başlıklı 1. maddesindeki “*Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri (Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay dâhil) ve özel bütçeli idarelerin hukuk hizmetlerinin etkili, verimli ve usul ekonomisine uygun şekilde yerine getirilmesine ve bu hizmetlerin yürütülmesinde uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik usul ve esasların belirlenmesidir*” düzenlemesi, idari işleyiş bakımından da usul ekonomisinin gerekliliğine işaret etmektedir.

¹⁶ RÜZGARESEN, s. 23., Usul ekonomisi için bkz. ÇETİN, s. 84.

¹⁷ RÜZGARESEN, s. 23.

¹⁸ RG. 20.01.1982, S. 17580.

sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple, gerek İYUK da düzenlenen hususların yorumlanmasında gerekse düzenleme bulunmayan durumlarda, yargılama faaliyeti usul ekonomisi ilkesi de dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir¹⁹. Anayasanın 141. maddesindeki düzenleme, bu zorunluluğu tek başına doğurmaktadır²⁰. Ancak söz konusu düzenleme bulunmamış olsa idi de, yukarıda değinildiği üzere, ilkenin hukuk devletinin gereği olması tek başına usul ekonomisinin tatbikine imkân verecektir. Devletin yargılama faaliyetini tekelinde tutması sebebiyle, toplumsal sözleşmenin gereği de anılan yükümlülüğün sebeplerinden sayılmaktadır²¹.

B. İLKENİN FONKSİYONU

Usul ekonomisi yoğun olarak gündemde olduğu medeni yargılama hukuku alanında “yargı ekonomisi” ya da “adalet ekonomisi” gibi kavramlarla ifade edildiği gibi²², icra ve iflas hukukunda “takip ekonomisi” şeklinde de belirtilmektedir²³. Bu şekilde çeşitli kavramlarla ifade olunmaya çalışılan usul ekonomisi Rüzgaresen tarafından “usulün usulü “şeklinde tanımlanmakta olup; yargı hizmetlerinin işleyişine ve belli bir kalite konfor ve ekonomi içinde yürütülmesine ilişkindir²⁴. O halde, söz konusu ilke, yargı hizmetlerinin yürütülmesine yönelik olduğuna göre, aynı zamanda yargılamanın amacına hizmet etmektedir ve anılan amaca yönelik bir “araç” konumundadır²⁵. Bu noktada, usul ekonomisinin fonksiyonuna anlam verebilmek, kısaca yargılama faaliyetinin amacını tespit etmeyi gerekli kılmaktadır.

¹⁹ RÜZGARESEN, s. 29.; Ayrıca bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 887.; Düzenleme bulunan konularda, usul ekonomisi gerekçe gösterilerek; mevcut kurallar uygulanmaktan alınmaz. RÜZGARESEN, s. 47., 80, 81.; YILMAZ, (2008), s. 251.; Kaldı ki; bekletici sorun örneğinde olduğu üzere, medeni yargılama hukukunun usul ekonomisi ilkesi ile çelişen istisnai düzenlemeleri olabilir. RÜZGARESEN, s. 49.

²⁰ ASLAN, s. 117.; Ayrıca Aslan’ın yine s. 117’de belirttiği üzere, idari yargılama usulü kanununda tek dilekçe ile dava açılması ya da bağlantılı davaya ilişkin düzenlemeler, usul ekonomisi ilkesinin özel bir görünümüdür.

²¹ RÜZGARESEN, s. 98.

²² RÜZGARESEN, s. 41.

²³ YILMAZ, (2008), s. 245.; ÇETİN, s. 84., KÖKSOY, s. 55.; Seçkin TOYDEMİR, Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk İdari Yargı Sistemi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 139., (YÖK Ulusal Tez Merkezi).

²⁴ RÜZGARESEN, s. 24.; Rüzgaresen, aynı eserin 49 vd. sayfalarında usul ekonomisinin farklı amaçları bulunduğuna da değinmektedir.

²⁵ YILMAZ, (2008), s. 246, 248; ÇETİN, s. 84.

Yargılama faaliyetinin amacını belirlemede pek çok görüş ileri sürülmüş olsa da, hukuk, ceza ve idari yargılama alanlarının hepsini kapsayacak şekilde bugün toplumsal barışı sağlanmasının kişisel menfaatlerin korunmaya çalışılması kadar önemli olduğu; yargılamanın amacının “adaletli karar vermek” olduğu belirtilmektedir²⁶. Kararın adaletli sayılması ise, uyuşmazlığın “tarafı tatmin eder biçimde ortadan kaldırılması” ve hatta bunun da ötesinde (önemli) “toplumsal barışı sağlanmaya yönelik olması” ile ilişkilendirilmektedir²⁷. Bu bağlamda adalet kavramının dinamik bir niteliği haiz olup; toplumsal algı ile bağlılık içinde bulunduğu belirtilmelidir²⁸. Yılmaz, adaletin sağlanarak uyuşmazlığın tatminî şekilde çözümlenmesi ve böylece toplumsal barışın gerçekleştirilmesi hususunda, idari yargılama, ceza yargılaması ya da hukuk yargılaması arasında fark bulunmadığını belirtmektedir²⁹. Usul ekonomisi ilkesi aynı zamanda, yargılamanın devlet tarafından gereği gibi ifasının sağlanmasına yönelik bir inanç oluşturacağından; bireylerin kendiliklerinden hak arama yolunu seçmelerine engel olarak kamu düzeninin bozulmasına

²⁶ YILMAZ, (2008), s. 248.; ÇETİN, s. 88, 89.; Aksi yönde ve farklı görüşler için bkz. Sema TAŞPINAR, “Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu”, Av. Dr. Faruk EREM Armağanı, Türkiye Barolar Birliği Yayını, No: 8, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 1999, s. 759 vd.; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Hans Friedhelm GAUL, “Yargılamanın Amacı, Güncelliğini Koruyan bir Konu”, Çeviri: YILDIRIM DEREN Nevhis, in İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku, 8. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, Ekim 2016, s. 77 vd.; Bkz. Müjgan TUNÇ -TEMEL, “Hakimin Davada Özel Bilgisini Kullanması”, Argumentum, Y. 9-11, Sa. 58, s. 546 vd., <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/argumentum/179.pdf>

²⁷ Yaşar DEMİRCİOĞLU, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 102.; Yine bu konuda bkz. Nedim MERİÇ, Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 37, 38.

²⁸ YILMAZ, (2008), s. 248.; Ayrıca bkz. DEMİRCİOĞLU, s. 102.; Murat YAVAŞ, “Medeni Yargılamanın Amacı Bağlamında İspat Yükü Kavramı”, Mehmet Akif AYDIN’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, C. 21, Sa. 2, 2015, s. 744 vd.; Uyuşmazlığın belirtilen şekilde çözümü ise maddi gerçekliğin dikkate alınarak, yargılamanın basit, hızlı ve ucuz şekilde yürütülmesi ile sağlanabilecektir. YILMAZ, (2008), s. 248.; DEMİRCİOĞLU, s. 102,103.

²⁹ YILMAZ, (2008), s. 248.

²⁹ YILMAZ,(2008), s. 249.; “...İdari yargının amacı; iptal davalarında re’sen araştırma ilkesi yoluyla idari işlemlerin hukuka uygunluğunu denetleme, tam yargı davalarında idari faaliyetten doğan bir haksızlığın giderilmesidir. Sonuçta nihai ve genel amaç; adaletin tesisi, usul ekonomisinin sağlanması, idari yargılama hukukunun verimli hale getirilmesidir...”, Oğuz SANCAKDAR, “İdari Yargılama Usulünde İvedi Yargılama ve Grup Davaları”, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyum, 146. Yıl, 12 Mayıs 2014, Ankara, Danıştay Yayınları, Kasım 2014, No: 86.,s. 164., http://www.danistay.gov.tr/upload/yayinlar/17_12_2014_031912.pdf

engel olma görevi de görmektedir³⁰. Nitekim, Anayasa Mahkemesi yeni bir kararında şu ifadelerle yer vermektedir: “...Kişiler arasındaki uyuşmazlıkların kısa sürede ve kesin çözümü, usul ekonomisi bakımından önemli olduğu gibi davanın taraflarını davanın uzaması sebebiyle oluşabilecek mağduriyetlere karşı korumak bakımından da önem arz etmektedir...”³¹.

Yargı kararları³² ile bilimsel çalışmalarda³³ pek çok tanımlamaya tabi tutulan usul ekonomisi; temel olarak “basitlik”, “hızlılık” ve “ucuzluk” ekseninde ele alınmaktadır. Rüzgaresen bu tanıma bir de, “yargılamanın kalite standartlarına uygun hizmetle yapılması” unsurunu ekleyerek, usul ekonomisini “yargılamanın, makûl giderlerle ve makûl süre içinde, kalite standartlarına uygun bir hizmetle ve düzenli bir biçimde yürütülmesi” olarak açıklamaktadır³⁴. Yazar ayrıca ilkenin uygulama alanını geniş bir şekilde algılamaktadır. Başka bir ifade ile sadece davanın açılması ve sonuçlanması aralığında değil, yargılama hizmetlerinden yararlanmanın gündeme geldiği her aşamaya yaymaktadır³⁵. Usul ekonomisini yargılamanın şekli hususu ile ilgilendiren yazar, ilkeyi makul gider ve sürelerle maddi gerçeğe ulaşma amacına yardım ile ilişkilendirmektedir³⁶. Bu durumun doğal sonucu olarak, sadece davanın kazanılmış olması ya da maddi gerçeğe ulaşılmış olması usul ekonomisi ilkesine riayet edilerek hükme varıldığı anlamına gelmemektedir³⁷.

Yukarıda da ifade edilen farklı görüşler derlendiğinde; usul ekonomisi genel olarak hukuk devleti olmanın, yargılamanın amacının; yargılama hukuku ilkelerinin niteliklerinin ve de hukuk sistemimiz bakımından Anayasanın 141. maddesinin neticesinde; idari yargıç tarafından da dikkate alınması gereken

³⁰ RÜZGARESEN, s. 51, 52.; KÖKSOY, s. 54.; Takip ekonomisinin aynı zamanda hukuki güvenliğe ilişkin olduğu yönünde bkz. KÖKSOY, s. 54.

³¹ AYM, 28.03.2018, E. 2017/120, K. 2018/33.

³² Örneğin bkz. d.pn. 2.

³³ Örneğin bkz. ÇETİN, s. 83.; Mahmut CEYLAN, İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, Aralık 2017, s. 67.; RÜZGARESEN, s. 45., ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 886.; PEKCANİTEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 171, 172.

³⁴ RÜZGARESEN, s. 45.; Yazar bu tanımda “makul gider” kavramını tercih etmektedir. Bu tercihin sebepleri için bkz. aynı eser, s. 134 vd.;

³⁵ RÜZGARESEN, s. 46, 47.

³⁶ RÜZGARESEN, s. 55, 56.

³⁷ Bkz. RÜZGARESEN, s. 51, 59,60.; Bu durum, aynı eserin 59. sayfasında “dava konusu haktan bağımsız olarak ihlâl edilebilme” olarak ifade edilmektedir.; Yine bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 886.

bir ilkedir³⁸. İlkenin İYUK’ta ayrıca düzenlenmemiş olması, bu zorunluluğu ortadan kaldırmamaktadır³⁹. Söz konusu kabul bizi, medeni yargılama hukukunda olduğu üzere; kanun koyucunun da düzenleme yaparken usul ekonomisini dikkate alma zorunluluğunu⁴⁰ kabul noktasına taşımaktadır.

Bu konuya daha sonra detaylı olarak değinilecek olmakla beraber, usul ekonomisinin yargı kolu ayrımı gözetilmeksizin yargıçların tamamı bakımından dikkate alınması gereken bir husus olması, “adil yargılanma hakkı” ile bağlantısının⁴¹ da bir sonucudur. Adil yargılanma hakkı, “...*tüm bireylerin, mensup oldukları devletlerden talep edebilecekleri ve uluslararası alanda güvence altına alınmış olan en temel haklardan birisidir...*”⁴². İleri de değinileceği üzere, usul ekonomisi söz konusu hakkın alt başlıklarından özellikle “makul sürede yargılanma hakkı” ile yakın ilişki içerisinde⁴³. Hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) önündeki adil yargılanma ihlali iddialarının azımsanamayacak miktarı, yargılamada makul sürenin aşımına ilişkindir⁴⁴. Ancak özellikle vurgulanmalıdır ki, adil yargılanma hakkı içerik olarak usul ekonomisinin anlamını da içine alan bir kapsama ve daha hayati bir öneme sahiptir. Rüzgaresen, usul ekonomisi olmasa idi dahi, bu ilke ile arzulanan sonuçlara adil yargılanma hakkı ile de ulaşılabileceğine işaret etmektedir⁴⁵.

³⁸ İdari yargıç için de geçerli olması yönünde ASLAN, s. 117.; Ayrıca ucuzluk ve çabukluk bağlamında bkz. SUNAY, s. 9, 10.

³⁹ Bkz. ÇETİN, s. 96.

⁴⁰ RÜZGARESEN, s. 80,81.

⁴¹ Bkz. ASLAN, s. 117.

⁴² Yaşar DEMİRCİOĞLU s. 47.

⁴³ YILMAZ, (2008), s. 264.; TOYDEMİR, s. 140.; KÖKSOY, s. 56., “...53. Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olup, ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa’nın 141. maddesinin de, Anayasa’nın bütünselliği ilkesi gereği, makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır (B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 39)....”AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2744.

⁴⁴ TOYDEMİR, s. 141.

⁴⁵ RÜZGARESEN, s. 36, 37.

III. “USUL EKONOMİSİ” İLKESİ VE “ADİL YARGILANMA HAKKI” İLİŞKİSİ

Adil yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin⁴⁶ 6. maddesinde (6/1) düzenlenmiş⁴⁷ ve 2001 senesinde 1982 Anayasasının 36. maddesine eklenmiştir⁴⁸. Maddede yargı yerleri bakımından bir fark gözetilmemektedir⁴⁹. Söz konusu ilke aynı zamanda, Anayasa'nın 90. maddesi gereğince de⁵⁰, yargı yerleri tarafından dikkate alınmak durumundadır. AİHS'nin konuyu düzenleyen 6. maddesinin, pek çok ilkeyi içerdiği ve yargılamanın hakkaniyete uygun olarak yürütülmesi amacını hedeflediği belirtilmektedir⁵¹. Maddede her ne kadar medeni hak ve yükümlülükler ile suç isnadından bahsedilmekte ise de, AİHM özel nitelikteki hak ve yükümlülükleri etkileyen yargısal süreçleri medeni hak ve yükümlülükler bağlamında 6. madde kapsamında görmekte, bu noktada uygulanan ulusal hukukun kamu hukuku olmasını dikkate almamaktadır⁵². Mahkeme, kamu hukuku kaynaklı

⁴⁶ “Sözleşme” olarak ifade edilecektir.

⁴⁷ m. 6: “1. Her şahıs gerek medeni hak ve vecibeleriyle ilgili nizalar gerek cezai sahada kendisine karşı serdedilen bir isnadın esası hakkında karar verecek olan, kanuni, müstakil ve tarafsız bir mahkeme tarafından dâvasının mâkul bir süre içinde hakkaniyete uygun ve aleni surette dinlenmesini istemek hakkını haizdir...”; <http://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/cmk/aihs.pdf>

⁴⁸ D15D, 07.02.2017, E. 2015/7308, K. 2017/555.

⁴⁹ TOYDEMİR, s. 71.

⁵⁰ m. 90: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”, Anayasadaki 2004 değişikliği ile getirilen düzenlemenin normlar hiyerarşisi anlamında sonuçlarına burada değinilmeyecektir.

⁵¹ Sibel İNCEOĞLU, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı (Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler), Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 4., İlkenin yargılama hukukuna ilişkin ilkeleri belirlemesi konusunda bkz. İNCEOĞLU, (2005), aynı sayfa.; TOYDEMİR, s. 28.

⁵² TOYDEMİR, s. 10, 11.; AİHM içtihadı konusunda detaylı bilgi için bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 22 vd.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 6. madde kapsamında yer alacak uyuşmazlıklar konusunda yorumu konusunda detaylı bilgi için bkz. Durmuş TEZCAN , “Adil (Dürüst) Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı Açısından İdari Uyuşmazlıkların Durumu”, Yıldızhan Yayla'ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No: 4, İstanbul 2003, s. 469 vd.; “...AİHM adil yargılanma güvence ve ölçütlerini sağlamaları koşulu ile, ulusal mahkemelerdeki görev bölümünü çok fazla önemsememektedir. Sözleşme'nin korunması altındaki bir hakkın, adli ya da idari yargının görevine girmesi, yargılanma yöntem ve güvenceleri açısından farklı uygulamalara gerekece gösterilemez.

ancak kişilerin özel nitelikli haklarını etkileyen bu alanı geniş yorumlama eğilimi içindedir⁵³. O halde, ilkenin idari yargı kolundaki önemi ve anlamı da bu derece genişlemektedir⁵⁴. Mahkeme aynı şekilde” suç isnadı” nı da geniş algılamakta⁵⁵ ve ilkenin idari yargı bakımından ağırlığını ön plana çıkarmaktadır.

Adli yargılanma hakkı ile yargılamanın “etkin” ve “gerçek” bir hukuki koruma sağlayacak şekilde gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır⁵⁶. Anayasa Mahkemesi’nin de ifade ettiği üzere “...*Adil yargılanma hakkı bireylere dava sonucunda verilen kararın değil, yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığını denetleme imkânı verir...*”⁵⁷. Adil yargılama hakkının genel kabul gören alt ilkelerine bakıldığında yargılama hukukuna ilişkin pek çok prensibi kapsamına aldığı dikkat çekmektedir⁵⁸. Sözleşmenin

---

Belirleyici olan uyumsuzluğun konusunu oluşturan haktır...”, Güney DİNÇ, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Silahların Eşitliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2005, Sa. 57, s. 297.; <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-57-127>

⁵³ TOYDEMİR, s. 11., Erhan ÇİFTÇİ, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı”, Danıştay Dergisi, Sa. 106, s. 79.; Örneğin Anayasa Mahkemesi AİHM nin bu eğilimini bazı kararlarında açıklamaktadır: “...28. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ilke olarak kamu görevlileri ile ilgili uyumsuzlukların adil yargılanma hakkı kapsamında ele alınabileceğini kabul etmektedir. Ancak devlet ile ona özel bir güven ve sadakat bağı ile bağlı olan kamu görevlileri (asker, polis vb.) açısından konuyu ayrı değerlendirmektedir. Bu çerçevede kamu görevlileri ile devlet arasındaki uyumsuzlukların adil yargılanma hakkının kapsamı dışında tutulabilmesi için şu iki koşulun birlikte gerçekleşmiş olması gerekir. İlk olarak devlet, söz konusu uyumsuzluğa ilişkin iç hukukunda mahkemeye başvuru hakkını tanımamış olmalıdır. İkinci olarak bu yoksun bırakma devletin menfaatiyle ilgili objektif sebeplerle haklı kılınmalıdır. Başka bir ifadeyle, devlet uyumsuzluk konusunun kamu gücünün icrası ve devlete özel bir sadakat ve güven bağı ile alakalı olduğunu açıkça ortaya koymalıdır (Bkz. Vilho Eskelinen/Finlandiya, B. No: 63235/00, 19/4/2007, § 62)...*”; “AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/660.; “...Hukuk sisteminde yer alan mevzuat hükümleri gereğince “kamu hukuku” alanına dâhil olan, ancak sonucu itibarıyla özel nitelikteki haklar ve yükümlülükler üzerinde belirleyici olan uyumsuzlukları konu alan davalar da, Anayasa’nın 36. maddesi ve Sözleşme’nin 6. maddesinin koruması kapsamına girmektedir. Bu anlamda, belirtilen düzenlemelerde yer verilen güvenceler, başvurucunun haklarına zarar verdiği iddia edilen idari bir kararın iptali talebiyle açılan davalara da uygulanacaktır (Benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. De Geouffre de la Pradelle/Fransa, B. No: 12964/87, 16/12/1992)....” AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/1198.

⁵⁴ Bkz. TOYDEMİR, s. 12-20.

⁵⁵ Bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 83 vd.; TOYDEMİR, s. 21-25.; vergi uyumsuzlukları konusunda bkz. TOYDEMİR, s. 25 vd.

⁵⁶ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl , s. 845.; TANRIVER, s. 191.

⁵⁷ AYM, 21.11.2013, B.N. 2012/1061., AYM, 24.06.2015, B.N. 2013/4513., AYM, 20.11.2014, B.N. 2013/2349.

⁵⁸ İNCEOĞLU, (2005), s. 4.; Yine bkz. Müslüm AKINCI , İdari Yargıda Adil Yargılanma

6. maddesinin lafzı çerçevesinde, (adil yargılanma hakkı bağlamında) kişiler; kanun tarafından kurulan bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye başvurma; ayrıca makul sürede, aleni, hakkaniyete uygun şekilde yargılanma hakkına sahiptirler⁵⁹.

Öncelikle belirtilmelidir ki, 6. maddenin 1. fıkrasında açık bir biçimde “mahkemeye başvuru” dan bahsedilmeyip, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede hakkaniyete uygun şekilde yargılanmaktan bahsedilmektedir. Ancak bu durumun öncelikli olarak, bu özellikleri barındıran bir yargı yerine başvuru yapabilmeyi ifade etmesi olağandır⁶⁰. Öyle ki adil yargılanma hakkının bir parçası olması bakımından dava hakkının adil yargılanma hakkının kurucu unsuru olduğu ifade edilmektedir⁶¹.

Madde uyarınca, başvurulacak olan mahkeme aynı zamanda, “kanunla” kurulmuş olmak zorundadır. Durumun hukuk sistemimiz açısından yansımaları 1982 Anayasası’nın 142. maddesinde “*Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.*” şeklinde yer bulmaktadır. Bu durum ise, mahkemelere uyumsuzluğun görev ve yetki alanında olup olmadığı noktasında denetleme yapma imkânını vermektedir⁶². Anılan hususun ayrıca, yargılamanın yapılacağı mahkemenin hangisi olduğunun uyumsuzluk ortaya çıkmadan belirli olması anlamına gelen “tabii hâkim ilkesi” ile yakından ilişkili olduğu, bu ilkeyi ortaya çıkardığı da hatırlatılmalıdır⁶³.

Kanuna uygun şekilde teşekkül edip yargılama yapan yargı yerinin aynı zamanda tarafsız ve bağımsız olması gerekmektedir⁶⁴. Bağımsızlık,

Hakkı, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 1.

⁵⁹ TANRIVER, s. 193.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince kabul edilen zımnî unsurların bazıları için (isim) bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 5.

⁶⁰ İNCEOĞLU, (2005), s. 5, 106.

⁶¹ Ayvaz CEBRE, “Hak Arama Yolları ve Adil Yargılanma Hakkı,” Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.1, Y. 2, Sa. 5, Nisan 2011, s. 381, <http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/taad5/files/assets/basic-html/page380.html> .; Cebre 381. sayfada dava açma hakkının neredeyse hak arama özgürlüğü ile aynı hususu ifade ettiğini belirtmektedir.; “Adil yargılanma hakkı”nın hak arama özgürlüğünün kullanılmasından (hak arama yoluna başvurulmasından) sonra ortaya çıkan bir farklı hak oluşu; hak arama özgürlüğünün “etkililiğini” teminine yardım eden haklardan olduğu yönünde bkz. İsmail KÖKÜSARI, “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, Sa.1, s. 165., http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_1_7.pdf ; Hak arama hürriyetinin kapsamına idari ve siyasi başvuruların da girmesi hakkında bkz. KÖKÜSARI, s. 166.

⁶² DEMİRCİOĞLU, s. 68.

⁶³ Bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 848.

⁶⁴ Bkz. 1982 Anayasası m. 9, m. 138.

emir almama ya da dış etkenlerin baskısı olmadan faaliyetini yürütmeye ilişkindir⁶⁵. Tarafsızlık⁶⁶ ise; hem mahkemelerin güven oluşturmaya yönelik yani “kurumsal”⁶⁷ yönüyle objektif, hem de hâkimin kişisel konumu ile ilgili olan sübjektif tarafsızlıktır⁶⁸.

Hakkaniyete uygun yargılama⁶⁹ ise oldukça soyut nitelikteki bir ilke olup⁷⁰, yargılamanın tamamı dikkate alınarak tespite varılabilen bir ilkedir⁷¹. Ancak genel olarak belirtmek gerekirse, hakkaniyete uygun bir yargılama yapıldığından söz edebilmek için, silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, kararların gerekçeli olması gibi ilkelerin sağlanması, delillere ilişkin temel prensiplerin işletilmesi gerekmektedir⁷². Yargılamanın silahların eşitliği ilkesine uygun gerçekleştirildiğinden bahsedebilmek, tarafların yargılama makamları nezdinde eşit hak ve yükümlülükler sahip kılınmasını gerektirmektedir⁷³.

⁶⁵ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 850.; Ayrıca bkz. Münci KAPANİ, İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1956, s. 1, 4.

⁶⁶ Bağımsızlık ve tarafsızlık konusunda detaylı bilgi için bkz. Gürsel KAPLAN, İdari Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Ocak 2018, s. 53 vd.

⁶⁷ DEMİRCİOĞLU, s. 52.; İNCEOĞLU, (2005), s. 188.; ÇİFTÇİ, s. 88.

⁶⁸ DEMİRCİOĞLU, s. 52.; İNCEOĞLU, (2005), s. 188.; ÇİFTÇİ, s. 88.

⁶⁹ Bkz. İHEB, m.10.: “Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.”, https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html

⁷⁰ CEBRE, s. 386.

⁷¹ TOYDEMİR, s. 46vd.

⁷² Bkz. CEBRE, s. 386, DEMİRCİOĞLU, s. 104., ÇİFTÇİ, s. 91,92.

⁷³ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 854.; Bkz. Yasemin ÖZDEK, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, TODAİE Yayını, Ankara, 2004, s. 212.; İNCEOĞLU, (2005), s. 220.; İnceoğlu aynı sayfada, hak ve yükümlülükler konusundaki bu dengenin yargılamanın her aşamasında korunması gereğine dikkat çekmektedir.; Buradaki eşitlik hem taraflar arasında konumsal anlamda ayırım yapmamayı gerektiren “şekli”, hem de hakkın yerine getirilmesi noktasında taraflara eşit fırsat tanıma anlamındaki “maddi” eşitliği kapsamaktadır. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl ,s. 855.; “...70. Adil yargılanma hakkının unsurlarından biri silahların eşitliği ilkesidir. Silahların eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usuli haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelmektedir (B. No: 2013/1134, 16/5/2013, § 32). Kural olarak başvuru, davanın karşı tarafına tanınan bir avantajın kendisine zarar vermiş olduğunu veya bu durumdan olumsuz etkilendiğini ispat etmek zorunda değildirler. Taraflardan birine tanınan, diğerine tanınmayan avantajın, fiilen olumsuz bir sonuç doğurduğuna dair delil bulunmasa da silahların eşitliği ilkesi ihlal edilmiş sayılır. (Bkz., AİHM, Zagorodnikov/Rusya, B. No: 66941/01, 7/6/2007, § 30)... 74. Ceza davaları ile medeni hak ve yükümlülükler ilişkili davaların usul kuralları da dâhil olmak üzere

İlke idari yargılama usulünü etkilemektedir ve “usuli eşitlik” olarak da ifade edilmektedir⁷⁴. Ayrıca idarenin kamu gücü kullanma yetkisi ile donatılması, anılan ilkeyi idari yargı bakımından daha da önemli hale getirmektedir⁷⁵. Hak ve yükümlülüklerle ilişkin bu dengenin sağlanması çelişmeli yargılamanın uygulanması ile de sıkı şekilde bağlantılıdır⁷⁶. Çelişmeli yargı ilkesi ise tarafların delil ve belgeler hakkında bilgi sahibi olup⁷⁷, bu konuda yargılama makamı nezdinde yorum yapma fırsatına sahip olmasını ifade etmektedir⁷⁸.

yargılamanın tüm aşamalarında silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılama hakkının güvence altına alınarak adil yargılanma hakkının korunması hukuk devleti olmanın bir gereğidir.” AYM, 26.06.2014, B.N. 2013/6428.

⁷⁴ İNCEOĞLU, (2005), s. 220.

⁷⁵ TOYDEMİR, s. 47.

⁷⁶ İNCEOĞLU, (2005), s. 221.; CEBRE, s. 386.; ÖZDEK, s. 212.; Bkz. AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2744., “...25. Ceza davaları ile medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davaların usul kuralları da dâhil olmak üzere yargılamanın tüm aşamalarında silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılama hakkının güvence altına alınarak adil yargılanma hakkının korunması hukuk devleti olmanın bir gereğidir....” AYM, 10.12.2014, B.N. 2012/774.; AYM, 20.11.2014, B.N. 2013/2349., “...Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi ile yakından ilişkili olup, bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi durumunda, davasını savunabilmesi açısından taraflar arasındaki denge bozulacaktır...” AYM, 26.06.2014, B.N. 2013/6428.

⁷⁷ Dosyayı inceleme, dosyadan örnek alabilme, bilirkişi raporuna vakıf olabilme/itiraz edebilme gibi hususlar da hakkaniyete uygun yargılanma kapsamındadır. DEMİRCİOĞLU, s. 133; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 855.

⁷⁸ İNCEOĞLU, (2005), s. 221, 249.; Delillere karşılık verebilme, tanıklara soru sorma gibi hususlar da çelişmelilik (çelişiklik) içinde yer almaktadır. Bkz. DEMİRCİOĞLU, s. 133.; “...74. Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan çelişmeli yargılama ilkesi, taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir (B. No: 2013/4424, 6/3/2013, § 21). Bu ilke ve bu ilkeyle bağlantılı olan yargılamaya etkin katılım hakkı, adil yargılanma hakkının somut görünümleridir. Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın 36. maddesi uyarınca inceleme yaptığı bir çok kararında, ilgili hükmü Sözleşmenin 6. maddesi ve AİHM içtihadı ışığında yorumlamak suretiyle, gerek Sözleşme'nin lafzi içeriğinde yer alan gerek AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen bu ilke ve haklara, Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında yer vermektedir (B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 38)...”, AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2738. ; AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2744., “...71. Çelişmeli yargılama ilkesi ise taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, mahkemece tarafların dinlenilmemesi, delillere karşı çıkma imkanı verilmemesi, yargılama faaliyetinin hakkaniyete aykırı hale gelmesine neden olabilecektir (Benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Ruiz-Mateos/İspanya, B. No. 12952/87, 23/06/1993, § 63)... Çelişmeli yargılamanın medeni haklara ilişkin davalarda da kabul ediliyor olması, medeni bir hakka ilişkin yargılamada tarafların duruşmada hazır bulunması da dahil olmak üzere, yargılamanın bütününe aktif olarak katılmalarını gerektirir (B. No: 2013/1780, 20/3/2014, § 25)...”, AYM, 26.06.2014, B.N. 2013/6428.; AYM, 10.12.2014, B.N. 2012/774; AYM, 15.10.2014, B.N. 2013/997; AYM, 13.04.2016,

Bunların yanısıra duruşmada hazır bulunma, delillere ulaşma, mahkeme kararının gerekçeli olması, avukat ile temsil olunabilme gibi hususlar da hakkaniyete uygun yargılanma kapsamındadır⁷⁹. İnsan onuruna saygı da adil yargılanma ile ilişkisi yadsınmaz bir diğer husustur⁸⁰.

Adil yargılanma hakkının bir diğer unsurunu ise yargılamanın aleniliği oluşturmaktadır. Söz konusu aleniyet davanın tarafları dışındaki kimselerin yargılama sürecini takip edebilme olanağına sahip olmasıdır⁸¹. Bu olanağın getirilme amacı yargılama faaliyetinin objektifliğinin dolayısıyla yargıya olan güvenin sağlanması olmakla beraber, bu şekilde aleni gerçekleşen bir yargılamanın müdahaleye maruz kalma olasılığının azaldığı da vurgulanmalıdır⁸². Anayasanın 141. maddesi uyarınca da, duruşmalar kural olarak açık olarak yapılır⁸³. Yargılamanın aleniliğinden söz edildiğinde anlaşılması gereken bir diğer konu da, Sözleşmenin ilgili maddesinden türetilen ve daha sonra detaylı

B.N. 2013/6133., AYM, 20.11.2014, B.N. 2013/2349.

⁷⁹ İNCEOĞLU, (2005), s. 220 vd. ; TOYDEMİR, s. 46vd.; Ayrıca, silahların eşitliği ve çelişme ilkesini sağlamada duruşmada hazır olmanın önemi için bkz. CEBRE, s. 386.

⁸⁰ Silahların eşitliği ilkesinin eşitlik ilkesi, sosyal devlet ve insan onuruna dayanması hususunda bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 855. ; Adli yardım aracılığıyla hak arama hürriyeti kullanımı da hakkaniyete uygun yargılama sağlanabilmesi bakımından önem arz etmektedir. DEMİRCİOĞLU, s. 116 vd.; Hakkaniyete uygun yargılamanın unsurları hakkında detaylı bilgi için bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 854 vd.

⁸¹ TANRIVER, s. 201., "...Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından birisi de Anayasa'nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesidir. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiliği önlemektir. Bu yönüyle anılan ilke hukuk devletinin en önemli gerçekleştirme araçlarından birisini oluşturur..." YHGK, 21.03.2018, E. 2016/4-1514, K. 2018/493.

⁸² ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 895, 896., ÇİFTÇİ, s. 93.; Ayrıca bkz. "...Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiliği önlemektir. Bu yönüyle hukuk devletinin en önemli gerçekleştirme araçlarından birisini oluşturur..." , AYM, 05.11.2014, B.N. 2013/6986; AYM, 22.01.2015, B.N. 2013/5516; "...duruşmaların kamuya açık olarak yürütülmesine ilişkin gereklilik, adil yargılanma hakkının en önemli güvencelerinden biri olup temel gayesi; kişileri, kamu denetiminden uzak, kapalı kapılar ardında yürütülmekte olan gizli bir yargılama ve bunun doğuracağı endişelerden korumaktır. Dolayısıyla yargılamanın şeffaflığı, mahkemeye duyulması gereken güvenin pekişmesini sağlamak ve davaların adil bir şekilde görülmesini temin etmek bakımından önemlidir. 47. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı, adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiliği önlemektir. ..." AYM, 05.11.2015, B.N. 2013/7011.

⁸³ İstisnalar için bkz. Anayasa m. 141.

olarak değinilecek olan “yargılamanın duruşmalı gerçekleştirilmesi” dir⁸⁴.

Adil yargılanma hakkının yukarıda aktarılan unsurları yargılama faaliyetinin adalete uygun gerçekleştirilmesi yanında; yargılamayı basitleştirmek, düzene sokmak yönüyle aynı zamanda dolaylı da olsa yargılamanın makul sürede tamamlanmasına hizmet etmektedir. “Makul sürede yargılanma” ise, usul ekonomisi ilkesinin adil yargılanma ile bağlantısı en belirgin yönünü oluşturmaktadır⁸⁵. Söz konusu unsura ilişkin açıklamalar aşağıda “usul ekonomisi” incelenirken yapılacaktır.

IV. GENEL OLARAK “USUL EKONOMİSİ” İLKESİ

Yargılamanın işleyişine yönelik⁸⁶ bir ilke olan “usul ekonomisi” ne ilişkin medeni yargılama hukuku eserleri⁸⁷ ve Yargıtay kararları⁸⁸ uyarınca yargılamanın “basit”, “makul sürede (hızlılık)” ve “makul giderlerle (gereksiz

⁸⁴ İNCEOĞLU, (2005), s. 343.

⁸⁵ YILMAZ, (2008), s. 264.; TOYDEMİR, s. 140.

⁸⁶ RÜZGARESEN, s. 37.

⁸⁷ Örneğin bkz. YILMAZ, (2008), s. 250 vd.; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usul, s. 886 vd.; ÇETİN, s. 84 vd.

⁸⁸ “...Benzer ya da aynı doğrultuda karar vermeyi gerektiren durumlarda davalar birleştirilerek ortak yargılama sürecine girildiğinde, deliller birlikte toplanarak gereksiz zaman kaybı ve masraf yapılmasının önüne geçilmekte, böylece basit, ucuz ve hızlı yargılama ile usul ekonomisi amacı gerçekleştirilmiş olmaktadır...”, YHGK, 14.02.2018, E. 2017/15-246, K. 2018/206; “...Usul ekonomisi, medenî yargılama hukukuna egemen olan ilkelere biridir. Anayasanın 141. maddesinin dördüncü fıkrasında ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 77. maddesinde ifade edilen emredici nitelikteki bu ilke, yargılamanın amacına hizmet eden araçlardan biridir. Usul ekonomisi, yasalarda öngörülen düzenleme çerçevesinde yargılamanın kolaylaştırılmasını, yargılamada öngörülen olağan zaman süresinin asılmamasını ve gereksiz gider yapılmasını amaçlar ve bunu hâkime bir görev olarak yükler. (Yılmaz, E. Usul Ekonomisi, AÜHFD, 2008, s.243) Yargıtaya göre de usul ekonomisi adaletin ucuz, çabuk ve isabetli olarak sağlanmasının temel kurallarındandır. (HGK 10.4.1991, 15-91/202). İslahla dava konusunun artırılmamasına dair HUMK m. 87 hükmünün son cümlesinin Anayasa Mahkemesince iptali kararında usul ekonomisi de gerekçe olarak yer almıştır. (Anayasa Mahkemesi'nin 20.7.1999 tarihli ve 1/33 Sayılı kararı, Resmî Gazete 4.12.2000, s.24220) Bu kararda “...müddeabihin islah suretiyle artırılmasına olanak tanınmaması davaların en az giderle ve olabildiğince hızlı biçimde sonuçlandırılmasına engel olacağından, Anayasanın 141. maddesine aykırıdır.” şeklindeki gerekçe ile bu yöndeki kuralın iptali gerektiği sonucuna varılmıştır...” YHGK, 15.02.2017, E. 2015/7-917, K. 2017/265. , “...Davaların birleştirilmesi ve ayrılması müesseselerinin temelinde usul ekonomisi ilkesi yatar (Kuru, B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü, C.III, İstanbul 2001, s. 3392). 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 30'uncu maddesinde düzenlenen usul ekonomisi ilkesi, Anayasal dayanağı olan bir ilke olup 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141'inci maddesinin dördüncü bendinde davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğuna açıkça işaret edilmiştir...”, YHGK, 27.06.2018, E. 2018/19-468, K. 2018/1257.

gider yapılmaksızın) yapılması (ucuzluk)” nı içermektedir⁸⁹. Nitekim Danıştay da ilkeyi benzer şekilde tanımlamaktadır: “...5233 Sayılı Kanun kapsamında yapılan başvurularda; mal varlığına ulaşamadığını ileri süren kişilerin her yıl başvuru yapmasını ve sonucuna göre dava açmasını beklemenin hak arama özgürlüğünü kısıtlayacağı **ve yargılamanın mümkün olan süratle ve az masrafla sonuçlandırılması yani usul ekonomisi ilkesine aykırı olacağından** ...⁹⁰”. Doktrinde adil bir yargılama ve etkin hukuki korumanın, yargılama yapılan alanın özellikleri de dikkate alınarak ve sayılan alt unsurlara uygunluk çerçevesinde ortaya çıkabileceği de belirtilmektedir⁹¹. Bu başlık altında; kısaca bu alt unsurların ne anlama geldiğine değinilecektir. Sonrasında ise, idari yargılama usulünde yazılılık ilkesinin giriş kısmında belirtilen istisnaları bu kapsamda ele alınacaktır.

A. BASİTLİK

Basitlik ilkesi doktrinde genel olarak tek başına, usul ekonomisi ilkesinin unsurları içinde sayılmakla beraber⁹², usul ekonomisinin unsurlarından birisi olarak “yargılamanın düzenli biçimde yapılması” kabul edilerek (yargılamanın kalite standartlarına uygun bir hizmetle ve düzenli biçimde yapılması), bunun alt unsurlarından bir tanesi olarak da kabul edilebilmektedir⁹³. Ancak unsurların belirlenmesi hangi kategorik şekilde

⁸⁹ Bu noktada ayrıca bkz. RÜZGARESEN, s. 45.

⁹⁰ D15D, K.T. 07.02.2018, E. 2015/704, K. 2018/1269; D15D, 16.01.2018, E. 2015/5679, K. 2018/67.; “...Yorumu ve çözümü hakime ait bulunan konularda birlikişkiye başvurulması, birlikişilik müessesesinin açıklanan amaç ve tanımına uygun düşmeyeceği gibi usul ekonomisi olarak adlandırılan davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılacağı yolundaki Anayasa hükmüne de aykırılık teşkil eder...” D3D, 25.06.2007, E. 2006/2624, K. 2007/2106; Ayrıca bkz. “...Anayasa'nın 141. maddesinin dördüncü fıkrası “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir” diyerek “usul ekonomisi” ilkesi gereğince, gereksiz yere dava açılmamasını, açılan davaların da en çabuk, basit ve ekonomik bir şekilde sonuçlandırılmasını emretmektedir...”, Bkz. Ek gerekçe, Erdal TERCAN, AYM, 16.02.2012, E. 2011/35, K. 2012/23; “...18. Anayasa'nın 141. maddesinin son fıkrasında “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir: “ denilmiş ve “usul ekonomisi” olarak da adlandırılan bu ilkeyle yargılama maliyetinin en düşük şekilde olmasının ve bu sürecin mümkün olan en hızlı yöntemlerle gerçekleştirilmesinin yargının görevlerinden olduğu ifade edilmiştir...” AYM, 28.03.2018, E. 2017/120, K. 2018/33.

⁹¹ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usül s. 888.

⁹² Bkz. YILMAZ, (2008), s. 251 vd.; ÇETİN, s. 84 vd.

⁹³ RÜZGARESEN, s. 217.; “Yargılamanın düzenli biçimde yürütülmesi, yargılamanın, hâkim tarafından devlet egemenliğine yaraşır bir şekilde, takdir yetkisini aşmadan usul kurallarına uygun olarak ve tarafların da desteği ile belli harmoni içinde yapılmasıdır” , RÜZGARESEN, s. 215.

yapılırsa yapılırsın, “basitlik” usul ekonomisinin gereklerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Basitlik, doktrinde iki kutuplu şekilde ele alınmaktadır: Bir yönünü yargılama faaliyetinin zorlaştırılmaması oluştururken, diğer yönünü de yargısal faaliyetin işleyişinin kolaylaştırılmasına imkân tanınmasıdır⁹⁴. Yargılama faaliyetinin zorlaştırılmaması, aynı zamanda hâkimin kanunu uygulama yükümlüğünün bir uzantısıdır⁹⁵. İlkenin ikinci yönü yani yargısal faaliyetin kolaylaştırılması ise, usul hükümlerinin tatbikinde ve yoruma imkân veren hallerde usul ekonomisi gereklerine uygun uygulama/yorumlamayı ifade etmektedir⁹⁶. Aslında bu durum, büyük oranda içtihatla şekillenen idari yargılama bakımından daha büyük bir anlam ifade etmektedir. Yargılamanın basit şekilde ve makul sürelerle tamamlanması, aynı zamanda yargıya olan güvenin sağlanması noktasında da zorunlu hususlardan sayılmaktadır⁹⁷.

B. YARGILAMANIN MAKUL SÜREDE YAPILMASI (HIZLILIK)

Yargılama faaliyetinde uyuşmazlığın makul süre içinde çözümlenmesi, etkili bir yargısal koruma sağlanması ile ilişkilidir⁹⁸ ve bu sürenin aşılması, yargının önemli sorunlarından bir tanesidir⁹⁹. Yargılamada hızlılığın temin edilmesi, esasen; gereksiz zaman harcanmasından kaçınmak suretiyle, yargılama faaliyetinin sona erdirilmesidir¹⁰⁰. Tanrıver yargılamanın makul sürede yapılmasının “yargılama işlemlerinin sürüncemede bırakılması” engelleme fonksiyonuna işaret etmektedir¹⁰¹. Bu fonksiyon (koruma), hükmün kesinleşmesi aşamasını da kapsamaktadır¹⁰². Ancak başlangıç anı

⁹⁴ YILMAZ, (2008), s. 252.; ÇETİN, s. 85.; RÜZGARESEN, s. 217-219.; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 887vd.

⁹⁵ YILMAZ, (2008), s. 252.

⁹⁶ YILMAZ, (2008), s. 252.; ÇETİN, s. 85.; RÜZGARESEN, s. 217-219.

⁹⁷ Nurben ÖMERBAŞ, “İdari Yargılama Usulünde Hızlandırıcı Mekanizmalar”, Danıştay 141. Yıl Sempozyumu, Danıştay Matbaası, Ankara, 2010, s. 96., https://www.danistay.gov.tr/upload/yayinlar/12_03_2014_105314.pdf

⁹⁸ ÖMERBAŞ, 96.

⁹⁹ YILMAZ, (2008), s. 263.

¹⁰⁰ Bkz. ÇETİN, s. 86.

¹⁰¹ TANRIVER, 198., “...40. Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması olup, hukuki uyuşmazlığın çözümünde gerekli özenin gösterilmesi gereği de yargılama faaliyetinde göz ardı edilemeyeceğinden, yargılama süresinin makul olup olmadığının her bir başvuru açısından münferiden değerlendirilmesi gerekir (B. No:2012/13, 2/7/2013, § 40)...” AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/1198.

¹⁰² Makul sürenin başlangıç ve bitişi hususunda bkz. TANRIVER, s. 199.; RÜZGARESEN,

konusunda davanın açılmış olması, dava dilekçesinin davalıya tebliği hatta idari başvurunun yapılması gibi farklı anlar dikkate alınabilmektedir¹⁰³. Buradaki hızlılık, yargılama faaliyetinin “oldu bittittiye” getirilmesi anlamında anlaşılmalıdır¹⁰⁴. Çünkü bu tarz bir uygulama içerisinde sürat sağlamak, yargılama faaliyetinin tatminkâr sonuçlara ulaşmasına da engel niteliktedir¹⁰⁵. O halde, söz konusu olan hızlılık, tatmin edici sonuca gereksiz işlemler/faaliyetlerden kaçınarak ve zaman kaybına da yol açmadan ulaşılmıştır. Doktrinde bu durum, davanın hızlı karara bağlanması ile özenli yürütülmesi arasındaki çatışma olarak sayılıp, hâkimin bu noktada denge sağlama işlevine dikkat çekilmektedir¹⁰⁶. Usul ekonomisinin bu alt ögesinin etkin hale getirilmesi bireylerin haklarına gecikmeden ulaşmasını sağlama ya da iş yükünün artışının önüne geçilmesi gibi çeşitli amaçlara hizmet etmektedir¹⁰⁷. “Makul sürenin aşılp aşılmadığı”, emsal olaylardaki yargılama

s. 174.; Hatta hükmün icrasının da makul süre hesabında dikkate alınması söz konusu olabilmektedir., AKINCI, (2008), s. 272.; RÜZGARESEN, s. 181.; İdari yargılamada idari başvurular da bu bağlamdadır. AKINCI, (2008), s. 272.; İNCEOĞLU, (2005), s. 377.; Sibel İNCEOĞLU, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Şen Matbaa, Ankara, Kasım 2007, s. 114.; TANRIVER, s. 199.; Benzer yönde AYM kararı için örneğin bkz. AYM, 11.06.2018, B.N. 2014/8722.

¹⁰³ Detaylı bilgi için bkz. RÜZGARESEN, s. 178-180., Örneğin bkz. “...57. Yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleşip gerçekleşmediğinin saptanması için, öncelikle uyumsuzluğun türüne göre değişebilen, başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirlenmesi gereklidir...” AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2744.; AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/1198.; AYM, 28.05.2014, B.N. 2013/5049.

¹⁰⁴ Bkz. ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 888, 889.; PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 171.; YILMAZ, (2008), s. 263, 264.; ÇETİN, s. 86, 102, 103.; “...Ne var ki; temelini basitlik, hızlılık ve ucuzluk kavramlarının oluşturduğu ve her davada uygulanma kabiliyeti bulunan emredici nitelikteki usul ekonomisi ilkesi mahkemeye ve taraflara acelecilik ve yargılamayı basite indirgeme sonucunu doğuracak şekilde sınırsız özgürlük tanımaz. Zira, yukarıda açıklanan usul hukukunun taraflara öngörülebilirlik koruması sağlayan şekilciliği ve bu ilkedeki vücut bulan iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının usul ekonomisi ilkesi ile birlikte dengede tutulması “adaletli karar vermek” amacının sağlanması için zorunludur. ...” YHGK, 15.02.2017, E. 2015/7-917, K. 2017/265.; Rüzgaresen, makul sürede sınırı belirleyecek (üst sınır olarak) ölçüt olarak, maddi gerçeğin bulunması ve adli hata yapılmaması” nı görmektedir. RÜZGARESEN, s. 188.

¹⁰⁵ Bkz. RÜZGARESEN, s. 175 vd., Rüzgaresen 177. sayfada, usul ekonomisi ile maddi gerçeğe en makul sürede erişilmesinin hedeflendiğine işaret etmektedir., Ayrıca bkz. YILMAZ Ejder, (2008), s. 246.; DEMİRCİOĞLU, s. 103.

¹⁰⁶ ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 888.; TANRIVER, s. 200.

¹⁰⁷ RÜZGARESEN, s. 176-178., “...54. Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması ile adaletin gerektiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muhafazası olup, hukuki uyumsuzluğun çözümünde gerekli özenin gösterilmesi gereği de yargılama faaliyetinde göz ardı edilemeyeceğinden, yargılama süresinin makul olup

süreci ve mevcut yargılamanın kendine özgü özellikleri dikkate alınmak suretiyle belirlenebilecektir¹⁰⁸. Bu noktada yargılamanın makul sürede tamamlanmış olmasının, davanın sonucunda farklılık yaratmayacağına, adil yargılanma hakkının ihlali iddiası durumunda bir savunma vasıtası olarak ileri sürülemeyeceği de belirtilmelidir¹⁰⁹. Yargılamanın makul sürede tamamlanmaması yargı yerlerine olan güveni azaltacağı gibi aynı zamanda bireylerin uyuşmazlıkları yargı organı önüne taşınma yolundan imtina etmeleri sonucunu da doğurabilecektir¹¹⁰. Yargılama sürelerinin uzaması; idareleri davanın sonucunu öngörmek istemeleri ve oluşan tereddüt nedeniyle; kamu

olmadığının her bir başvuru açısından münferiden değerlendirilmesi gerekir (B. No: 2012/13,2/7/2013, § 40)...” AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2744.

¹⁰⁸ ÇETİN, s. 87.; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl , s. 889.; İNCEOĞLU , (2007), s. 112.; Bkz. AİHM, Alphan-Türkiye, 08.02.2011, B.N. 770/04, AİHM, Kan-Türkiye, 08.02.2011, B.N. 29965/05, AİHM, Akat- Kaynar Türkiye, 15.02.2011, B.N. 34740/04, 2399/06, AİHM, Terzi-Türkiye, 25.01.2011, B.N. 23086/07, AİHM, Zaman-Türkiye, 25.11.2011, B.N. 17839/07; “...49. Sözleşme metni ile AİHM kararlarından ortaya çıkan ve adil yargılanma hakkının somut görünümleri olan alt ilke ve haklar, esasen Anayasa'nın 36. maddesinde yer verilen adil yargılanma hakkının da unsurlarıdır. Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın 36. maddesi uyarınca inceleme yaptığı bir çok kararında, ilgili hükmü Sözleşme'nin 6. maddesi ve AİHM içtihadı ışığında yorumlamak suretiyle, gerek Sözleşme'nin lafzi içeriğinde yer alan gerek AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen ilke ve haklara, Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında yer vermektedir (B. No: 2012/13,2/7/2013, § 38). 50.Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olup, ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa'nın 141. maddesinin de, Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği, makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır (B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 39). 51. Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması ile adaletin gerektiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muhafazası olup, hukuki uyuşmazlığın çözümünde gerekli özenin gösterilmesi gereği de yargılama faaliyetinde göz ardı edilemeyeceğinden, yargılama süresinin makul olup olmadığının her bir başvuru açısından münferiden değerlendirilmesi gerekir (B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 40)...” AYM, 16.10. 2014, B.N. 2013/3771; “...59. Davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvuruçunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği gibi hususlar, bir davanın süresinin makul olup olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulması gereken kriterlerdir (B. No: 2012/13, 2/7/2013, §§ 41-45). 60. Ancak, belirtilen kriterlerden hiçbiri makul süre değerlendirmesinde tek başına belirleyici değildir. Yargılama sürecindeki tüm gecikme periyotlarının ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilmek suretiyle, hangi unsurun yargılamanın gecikmesi açısından daha etkili olduğu saptanmalıdır (B. No: 2012/13,2/7/2013, § 46)...”AYM, 16.07.2014, B.N. 2013/2738; AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/1198., AYM, 28.05.2014, B.N. 2013/5049 , AYM, 11.06.2018, B.N. 2014/8722.

¹⁰⁹ TANRIVER, s. 200.; RÜZGARESEN, s. 175.

¹¹⁰ TOYDEMİR, s. 56.

hizmetinin görülmesini de olumsuz yönde etkileyebilecektir¹¹¹.

“Hızlılık”, unsuru; daha önce de değinildiği üzere; adil yargılanma hakkının usul ekonomisi ile bağlantı noktasını oluşturmaktadır¹¹². Makul sürede yargılanma hakkı; usul ekonomisinin “hızlılık” ögesi ile örtüşmektedir¹¹³ ve adil yargılanma hakkının uluslararası dayanağı olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesi uyarınca, “makul sürede yargılanma” hakkı bu hakkın bir parçasını oluşturmaktadır¹¹⁴. Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu duruma işaret etmektedir: “*Sözleşme metni ile AİHM kararlarından ortaya çıkan ve adil yargılanma hakkının somut görünümüleri olan alt ilke ve haklar, esasen Anayasa’nın 36. maddesinde yer verilen adil yargılanma hakkının da unsurlarıdır. Anayasa Mahkemesi de Anayasa’nın 36. maddesi uyarınca inceleme yaptığı birçok kararında, ilgili hükmü Sözleşme’nin 6. maddesi ve AİHM içtihadı ışığında yorumlamak suretiyle, Sözleşme’nin lafzi içeriğinde yer alan ve AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen ilke ve haklara, Anayasa’nın 36. maddesi kapsamında yer vermektedir Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olup, ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa’nın 141. maddesinin de, Anayasa’nın bütünselliği ilkesi gereği, makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır ...*”¹¹⁵. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde Türkiye hakkında çıkan pek çok kararda “makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği” tespit edilmiştir¹¹⁶.

¹¹¹ Bkz. TOYDEMİR, s. 139.

¹¹² Aynı yönde bkz. YILMAZ, (2008), s. 264.; TOYDEMİR, s. 140.; KÖKSOY, s. 56.

¹¹³ Bkz. dpn. 112.

¹¹⁴ “...39. Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olup, ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa’nın 141. maddesinin de, Anayasa’nın bütünselliği ilkesi gereği, makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır...” AYM, 07.11.2013, B.N. 2012/1198.

¹¹⁵ AYM, 22.01.2015, B.N. 2013/5516., Yine bkz. AYM, 16.10. 2014, B.N. 2013/3771.

¹¹⁶ İNCEOĞLU, (2007), s. 109.; TOYDEMİR, s. 141.; Ayrıca bkz. 23.06.2017 tarih 30105 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi Ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Amaç, m. 1: “(1) Bu Yönetmeliğin amacı, soruşturma, kovuşturma veya yargılamaların tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin belirlenmesi ve uygulanmasına dair usul ve esasları düzenlemektir”.; Sürelerin başlangıcı ve sonu, m. 6 –(1) Hedef sürelerle uyumun ölçülmesi; soruşturma işlemlerinde suç şüphesinin yetkili mercilerce öğrenildiği, ceza mahkemelerinde iddianamenin kabul

C. YARGILAMANIN MAKUL GİDERLERLE YAPILMASI¹¹⁷ (UCUZLUK)

Devletintekelniteliğindeyürütmekteolduğuyargılama faaliyeti,kullanılan araç ve gereçler ya da personel istihdamı gibi masraf gerektiren unsurlar vasıtasıyla yerine getirildiğinden; hizmetin olması gereken standartlarda sunulabilmesi adına, tarafların bu sürecin masraflarına katılmalarını gerektirmektedir¹¹⁸. Başka bir deyişle, hizmetten yararlananların da yargılama giderlerine katılmaları ihtiyacı doğmaktadır. Yargılama giderleri, “ yargılama harçları” ve “dar anlamda yargılama giderleri” nden oluşmaktadır. Sayılan ilk grup, devletin yargılama faaliyeti karşılığında harç pulu yapıştırmak suretiyle aldığı miktardır. İkinci grup ise, davanın yürütülerek nihai aşamaya getirilmesi dahil tarafların ödediği miktarları ifade etmektedir¹¹⁹. Bu giderlerden harçlar yargılama faaliyeti bağlamında devletçe yapılan masraflara ufak oranda bir katılım niteliğinde iken, yargılama giderlerinde davanın yürütülebilmesi kapsamında olmak üzere, gerçekleşen faaliyetinin karşılığının ödenmesi söz konusudur¹²⁰. Yapılan sınıflandırmaları saklı tutmak kaydıyla, “yargılama gideri” kavramı en geniş şekliyle, yargılama faaliyetinin ilk aşamasından sonuna (uyuşmazlığın karar aşamasına varması) kadar hem devlet tarafından hem de taraflarca yapılan harcamaların tamamını ifade etmektedir¹²¹. Söz konusu ödemelerin usul ekonomisine ilişkin kısmı; adaletin gereksiz gider yapılarak pahalı hale getirilmesi ve bu miktarların kişilerin hak arama hürriyetini kullanmalarına engel olacak şekilde öngörülmesi/ uygulanması ihtimalidir¹²². Anılan bedellerin makul sınırların üzerinde olması; hak arama hürriyetini kullanamama yanında, devletin “sosyal devlet” olma niteliği

---

edildiği, hukuk, idare ve vergi mahkemelerinde davanın esas kaydının yapıldığı, bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde dosyanın daireye geldiği tarihte başlar. Soruşturma evresinde soruşturmayı bitiren kararlar, kovuşturma veya yargılamaalarda gerekçeli kararın yazımı ile son bulur.(2) Tatil günleri sürelerin hesabına dâhil edilir.”

¹¹⁷ HMK’da “gereksiz gider” kavram kullanılması eleştirisi için bkz. RÜZGARESEN, s. 134vd., Anayasa m. 141 de ise, davaların “en az gider” ile sonuçlandırılması ifadesi tercih edilmiştir.

¹¹⁸ RÜZGARESEN, s. 133.; Ejder YILMAZ, “Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti”, Ankara Barosu Dergisi, 1984/2, s. 200 vd.; <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1984-2/1.pdf>

¹¹⁹ YILMAZ, (1984), s. 200, 201., Ayrıca bkz. HMK m. 323.

¹²⁰ YILMAZ, (1984), s. 200, 201.; RÜZGARESEN, s. 137-139.

¹²¹ RÜZGARESEN, s. 134.

¹²² YILMAZ, (2008), s. 265.; YILMAZ, (1984), s. 201,202, 204, 205.; RÜZGARESEN, s.140.

kapsamında da ele alınacak bir durumdur¹²³. Yargılama giderlerinin makul olup olmadığı, hak arama hürriyetinin en iyi şekilde teminini sağlayabilmek adına, sadece dava sürecinde değil öncesindeki durumun da değerlendirilmesi suretiyle belirlenmelidir¹²⁴.

V. İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA USUL EKONOMİSİ İLKESİNİ GERÇEKLEŞTİRMEYE YÖNELİK BAZI ARAÇLAR

İdari yargılama hukukunda, yazılılık ilkesi geçerlidir. Sözlülük ilkesinin yansıması olan duruşma, idari yargıda belli koşullar altında söz konusu olabilmektedir. Sözlülük ilkesinin bir görünümü tanık beyanı ise, daha sonra değinileceği üzere idari yargılama hukukunda üzerinde tartışmaların olduğu bir konudur. Her iki müessese klasik ele alınmış biçimleri ve fonksiyonları yanında, aynı zamanda “usul ekonomisi ilkesi” nin hayata geçirilmesi noktasında önemli faydalar sağlayabilecek özellikler barındırmaktadır. Şöyle ki, bu iki kurumun etkin ve gerektiği gibi kullanımını, aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere; yargılama faaliyetinin belli bir düzen içerisinde, makul gider ve sürelerle tamamlanmasına imkân verecektir. Başka bir ifadeyle, duruşma ve tanık beyanı “usul ekonomisi”ni sağlamanın vasıtası olabileceklerdir. İdari yargının kendine özgü yapısı ve kuralları, -mevcut şartlar altında- anılan kurumların belirtilen görevi yerine getirebilmesinin imkân ve yöntemini sunmaktadır.

A. İDARİ YARGIDA “DURUŞMA” VE “USUL EKONOMİSİ” İLİŞKİSİ

1. “YAZILILIK İLKESİ” VE İDARİ YARGIDA MEVCUT DURUM

İYUK’un 1. maddesinin 2. fıkrasında “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır*” denilerek, idari yargıda yazılı yargılama usulünün geçerli olduğu açıkça belirtilmiştir. Yazılı yargılama usulünde, yargı yerine başvuru, iddialar ve savunmaların ileri sürülmesi hususları evrak üzerinden yapılmakta ve yargı yeri bu çerçevede karar vermektedir¹²⁵. İdari yargıda “sözlü yargılama” tamamen dışlanmamakla beraber¹²⁶; sözlülük

¹²³ YILMAZ, (1984), s. 201, 202.

¹²⁴ RÜZGARESEN, s. 158.

¹²⁵ Sıddık Sami ONAR, İdare Hukukunun Umumi Esaslar, C. III, Akgün Matbaası, İstanbul, s. 1936.; Selçuk HONDU, “İdari Yargılama Usulünde “Duruşma” Yapılması ve Uygulamadaki Durum”, Danıştay Dergisi, Sa. 89, 1995, s. 3.; Sözlülüğün anlamı için bkz. HONDU, (1995), s. 3.

¹²⁶ HONDU, (1995), s. 4.

anlamına gelen “duruşma” istisna olup, daha sonra değinileceği üzere; Kanun’un 17. maddesinde belirtilen koşulların varlığı halinde söz konusu olabilmektedir¹²⁷. Duruşma, yargı yeri önünde yapılan tahkikat ve yargılama işlemi için ayrılan ve oturum (celse) denen zaman diliminde yapılan işlemlerdir¹²⁸.

Yazılı yargılamanın idari yargılama hukukunda kural olması, idari yargılamaya tabi olan dava konularının niteliği ile açıklanmaktadır. Çünkü idari yargıda dava malzemesi zımnî red kurumu dışında açık bir irade beyanı ile ortaya çıkan idari işlemler, idari sözleşmeler ya da idari eylem bağlamında “ön karar”dır¹²⁹. Doktrinde bu tercihin sebebi olarak; işlem ve sözleşmelerin hukuka uygunluğunun denetlenmesinde yazılı delillerin yeterli görülmesi de belirtilmektedir¹³⁰. Usul ekonomisi ile bağlantı kuracak olunursa, yazılı yargılamanın bilhassa yargılamayı hızlandırıcı fonksiyonuna da işaret edilmektedir¹³¹. Yazılı yargılama usulü ayrıca davanın taraflarını iddia ve savunmalarını daha iyi bir değerlendirmeye tabi tutmalarını sağlama ya da o an hemen yanıt verilemeyecek iddia ve savunmalara muhatap olmaya engelleme gibi fonksiyonları nedeniyle daha teminatlı görülmektedir¹³².

Ne var ki, yazılı yargılama usulünün hızlılığı mutlak şekilde sağlayabildiği sorgulanabilir. Yazılılığın zaman zaman yargılamada “yetersiz” kalabildiği

¹²⁷ Yazılı yargılama usulü dışındaki bir usulün açık yasal dayanak gerektirmesi hususunda bkz. Celâl İŞIKLAR , “İdari Yargıda Duruşma”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 2, Sa.2, Y. 4, Ocak 2011, s. 46.; <http://www.taa.gov.tr/indir/idari-yargida-durusma-bWFrYWxlFDU3NWM4LWYwZGIYLWE2M2Y3LWQ5OTI0LnBkZnw1NA/> , (İŞIKLAR, (2011)).

¹²⁸ PEKCANITEZ/ATALAY/ÖZEKES, s. 233.; Ayrıca Bkz. Ejder YILMAZ, Hukuk Sözlüğü, Genişletilmiş 5. Baskı, Yetki Hukuk Yayınları, Ankara, 1996, s. 215, 216.; Ayrıca bkz. İŞIKLAR, (2011), s. 47.

¹²⁹ ONAR, s. 1936.; Gürsel KAPLAN , “İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme” (Yayın Yeri: İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 13, Cilt: 13, Sa. 1, Ocak 2014, s. 33-46), Erişim Adresi: <http://www.idare.gen.tr/kaplan-tanik.pdf>, s. 2.; Melikşah YASİN, İdari Yargılama Usulünde İspat, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2015; s. 37.; Yasin; medeni yargılama usulü alanında da yazılı belgelerin dava konusu olduğunu belirtmekte, idari yargıda yazılılık ilkesinin tercihinin bu sebeple ilişkilendirilmesini eleştirmektedir. YASİN, s. 37.

¹³⁰ YASİN, s. 37.

¹³¹ Yahya ZABUNOĞLU , “İdari Yargılama Usulü, Genel İlkeler, Pozitif Düzenlemeler”, İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, Ankara, 1982, s. 97.; YASİN, s. 38.; Ramazan ÇAĞLAYAN, İdari Yargılama Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Ağustos 2018, s. 245, 246.; AKINCI, (2008), s. 239. ; Mukbil ÖZYÖRÜK, İdari Yargı Ders Notları, Ankara 1977, s. 253, 254.

¹³² ONAR, s. 1936.

bilinmektedir: Yazılı yargılama usulünün, dertlerini dilekçeler ile tam olarak ifade edememeleri kapsamında tarafların karara güvensizlik duymalarına, yargıcın gözünden kaçma ihtimali bulunan hususların varlığına; dahası maddi vakıalara ulaşmada yetersiz kalma gibi sorunlara yol açtığı belirtilmektedir¹³³. Hondu uygulamada, dava ve cevap dilekçelerini havale ettirmek için gelenlerin, sorunlarını yargı yerine sözlü olarak anlatma isteklerine yoğun olarak şahit olunduğunu belirtmektedir¹³⁴.

Yargılamada sözlülüğün tezahürü olan duruşma, yargılamanın aleniliğini sağlamak boyutuyla da adil yargılanma hakkı ile ilgilidir¹³⁵. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulaması da, duruşmanın adil yargılanma hakkının bir şartı olması yönündedir¹³⁶. Mahkeme kural olarak, davanın esasını inceleyen ilk derece mahkemesinde (işin esasını inceleyen üst derece mahkemesi olmadığı sürece) istisnai durumlar dışında duruşma yapılması gerektiği kanaatindedir¹³⁷. Nitekim Onar, yazılı yargılamanın yukarıda belirtilen sakıncalarını engellemek adına “karma muhakeme usulü” adı verilen bir yargılama yönteminin ortaya konulduğundan; bu usulde davanın niteliği, yargılamanın derecesi gibi belli hususlar dikkate alınarak duruşmaya yer verildiğinden bahsetmektedir¹³⁸. Uygulamada; duruşmanın tutanağa bağlanmaması söz konusu olsa da¹³⁹ hâkimde vicdani kanaat oluşumuna etkisi göz ardı edilmemelidir¹⁴⁰. Duruşmanın tutanağa bağlanması ise, aynı zamanda duruşmada söylenenlerin kayda alınmasını sağlama ve iddia ve savunmayı genişletme ya da değiştirme olup olmadığını kontrol vazifesi görürken,

¹³³ Yazılılığın ortaya çıkarabileceği sorunlar hakkında bilgi için bkz. ONAR, s. 1936.; KAPLAN, (2014), s. 3, 4.; Ayrıca bkz. IŞIKLAR, (2011), s. 50.

¹³⁴ HONDU, (1995), s. 4.

¹³⁵ İNCEOĞLU, (2005), s. 341, dpn. 3, s. 343.; Ayrıca bkz. TOYDEMİR, s. 52 vd.

¹³⁶ Bkz. Müslüm AKINCI, “İdari Yargıda Duruşma”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Eylül 2010, Sa. 49, s. 128.; Bazı Avrupa ülkelerinde idari yargıda duruşma aşaması konusunda bilgi için bkz. AKINCI, (2010), s. 130 vd.; Duruşma ve “dinlenilme hakkı” ilişkisi için bkz. AKINCI, (2008), s. 232.; AKINCI, (2010), s. 133, 134.

¹³⁷ İNCEOĞLU, (2005), s. 344vd.;. dpn. 181.

¹³⁸ ONAR, s. 1936, 1937.

¹³⁹ AKINCI, (2008), s. 241.; AKINCI, (2010), s. 141.; Ayrıca bkz. HONDU, (1995), s. 10, 11.; IŞIKLAR, (2011), s. 82, 83.; Turgut CANDAN, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 6. Baskı, PWC Yayınevi, İstanbul 2015, s. 607.

¹⁴⁰ IŞIKLAR, (2011), s. 50.; Farklı görüş için bkz. ZABUNOĞLU, (1982), s. 97.; Zabunoğlu Danıştay’daki duruşmalı işlerde, taraflara ikişer defa söz verilmesi durumunda duruşmanın doğruyu ve adili bulma noktasında olumlu sonuç yaratıcı izlenim yarattığını belirtmektedir. ZABUNOĞLU, (1982), s. 97.

tarafların yargı yerine/yargılama faaliyetine itimadı da sağlanmış olacaktır¹⁴¹. Danıştay bir kararında; duruşmanın uygulamadaki şeklini “... 2577 sayılı *İdari Yargılama Usulü Kanunu gereğince yazılı yargılama usulünün geçerli olduğu idare ve vergi mahkemeleri ile Danıştay’da, dosya üzerinden inceleme yapılmak suretiyle yargılama yapılması kural, duruşma yapılması ise istisna olup, bilgi ve belgelerle tevsik edilmedikçe taraflarca duruşma sırasında ileri sürülecek iddia ve savunmaların hükme esas alınabilmesi mümkün olmamaktadır. Öte yandan söz konusu duruşmalarda zabıt katibi marifetiyle tutanak düzenlenmediği gibi duruşmayı yöneten Başkan tarafından taraflara ikişer defa söz hakkı verilen ve tanık dinlenmeyen bir usulle yapılmaktadır...*” şeklinde özetlemektedir¹⁴². Aktarılan kararda, duruşmada ifade edilen hususların belgelenmedikçe hükme esas alınamayacağı belirtilmiş olmakla beraber, anılan beyanlar hâkimde kanaat oluşumuna yardımcı olacağı gibi; daha sonra da değinilecek olan re’sen araştırma yetkisi bağlamında, hâkime duruşma sırasında yapılan beyanlardan dikkatini çekenleri araştırma, gerekli bilgi ve belgeleri ulaştırmak için harekete geçme imkânını sağlamış olacaktır.

2. USUL EKONOMİSİ ARACI OLARAK DURUŞMA

a. İŞLEVSEL OLARAK

Daha önce değinildiği üzere doktrinde yazılı yargılama usulünden beklenenin davayı hızlandırarak¹⁴³, makul sürede çözümlenmesini sağlamak

¹⁴¹ Bkz. HONDU, (1995), s. 11.

¹⁴² D8D, 04.07.2014., E. 2014/898.

¹⁴³ “...59. Başvurucuların duruşma yapılmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası benzer nitelikteki başvurularda Anayasa Mahkemesince daha önce incelenmiş olup Anayasa’nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesi ile birlikte değerlendirilmiştir. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargulamada keyfiliği önlemektir. Ancak bu her türlü yargılamanın mutlaka duruşmalı yapılması zorunluluğu anlamına gelmez. Adil yargılama ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve duruşma yapılmaksızın karara bağlanması anayasal hakların ihlalini oluşturmaz (B. No: 2013/664, 17/9/2013)... 62. Başvurucuların AYİM’de gerçekleşen yargılama sürecinde, iddialarını ileri sürebildiği, AYİM’in, başvurucuların davası hakkında verdiği kararında Askeri Savcılık tarafından yürütülen soruşturma kapsamında başvurucuların müşteki sıfatıyla verdikleri ifadeler de dâhil olmak üzere elde edilen delillere istinaden, başvurucuların iddialarını niçin dikkate almadığını da açıklayarak davanın reddine hükmettiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında, yargılamanın evrak üzerinden yapılacağı kurala bağlanan ve duruşma yapılması talebe veya mahkemenin takdirine bağlı kılınan idari yargılama sürecinde, tarafların iddia veya savunmaları yazılı olarak alındıktan ve önceki ceza soruşturması sürecinde elde edilen deliller dikkate alındıktan sonra bir karara bağlanan yargılamanın salt dosya üzerinden yapılması nedeniyle

olduğu belirtilmektedir¹⁴⁴. Bu sebeple usul ekonomisi ve de adil yargılanma hakkı ile uyum içinde görünse, hatta uygulamada duruşmada (İYUK m. 16/4 nedeniyle¹⁴⁵, dava ve cevap dilekçesi sonrasında yeni bir iddiada bulunulamaması sebebiyle¹⁴⁶) esasında yeni bir iddia ortaya koymak mümkün olmayıp, dilekçelerde yer alan hususların tekrarı niteliğine bürünse de¹⁴⁷; duruşmanın vicdani kanaat oluşturma fonksiyonu bulunmaktadır¹⁴⁸. Kaldı ki, doktrinde ifade edildiği üzere, hâkimin gözünden kaçmış hususların duruşma esnasında ortaya konabilmesi¹⁴⁹ ya da idari eylemlerde olduğu üzere maddi vakıanın aydınlatılabilmesi açısından¹⁵⁰ duruşma önemli bir fonksiyonu ifa edebilecektir. Hatta, Akıncı “kağıt üzerinde belirtilen hukuki sonuç” şeklinde ifade ettiği idari işlemin sebep unsurunu yargıca açıklayabilme bakımından, duruşmanın çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir¹⁵¹. Burada ayrıca vurgulanması gereken bir diğer husus, iddia ve savunmayı genişletme ve değiştirme yasağı alanına girmedikçe, tarafların dilekçelerde ileri sürmedikleri hususları duruşmada ileri sürebilecek olmalarının¹⁵², duruşmanın etki alanını daha da önemli bir hale getirmesidir.

Duruşmanın vakıayı aydınlatma noktasındaki işlevi dikkate alındığında; -gerek duyulmasına rağmen- salt yargılamayı “ekonomik şekilde tamamlamak” adına, olayın aydınlatılmasından feragat edilerek ve kanaate tam olarak varılmaksızın duruşma ihmal edilerek yargılama tamamlanmamalıdır. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere adil yargılanma hakkının ilkelerinden biri olan ”yargılamanın makul sürede tamamlanması” gereksiz süreçlerin tüketilmesini engellemeye yönelik olup, sırf yargılamayı bir an önce tamamlamak adına

---

adil yargılanma hakkının ihlaline yol açtığı söylenemez.” AYM, 07.03.2014, B.N. 2013/19; AYM, 23.01.2014, B.N. 2013/841.; Ayrıca bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 345.

¹⁴⁴ Bkz. dpn. 131.

¹⁴⁵ m. 16/4: “...Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler...”.

¹⁴⁶ İddia ve savunmayı genişletme ve değiştirme yasağı, davacı bakımından dava dilekçesinin kayda girmesi ile başlarken, davalı bakımından ise cevap dilekçesi ile başlamaktadır. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 274.; KAPLAN, (2014), s. 4,5.

¹⁴⁷ IŞIKLAR, (2011), s. 49, 50.

¹⁴⁸ IŞIKLAR, (2011), s. 50.

¹⁴⁹ Bkz. KAPLAN, (2014), s. 3, 4.; yine bkz. IŞIKLAR, (2011), s. 50.

¹⁵⁰ Yazılılık ilkesinin yaratabileceği sorunlar ve sözlülüğün faydaları hakkında bkz. KAPLAN, (2014), s. 3, 4. ; Yazılılık ilkesinin yaratabileceği sorunlar için yine bkz. ONAR, s. 1936.

¹⁵¹ AKINCI, (2008), s. 241.; AKINCI, (2010), 141.

¹⁵² HONDU, (1995), s. 9.; Ayrıca bkz. IŞIKLAR, (2011), s. 78.

hâkimde kanaat oluşumuna engel olacak bir duruma dönüşmemelidir Ayrıca hâkimde bir kanaat oluşması, daha sonra yapılacak başka gereksiz usulü muamelelere engel olacak; söz konusu durumun da yargılamayı makul giderlerle ve sürede; düzen¹⁵³ içinde tamamlamayı mümkün kılarak; usul ekonomisi ilkesini hayata geçirmiş olacaktır. Bu noktada, duruşmadan anılan faydanın sağlanabilmesinin, duruşmanın görevli ve yetkili yargı yeri tarafından yapılmasına bağlı olduğu da vurgulanmalıdır. Başka bir ifade ile, yetkisiz idari yargı yerince yapılan duruşmaya dayanarak karar verilmemelidir¹⁵⁴.

Duruşmanın yargılamayı etkin hale getirebilecek bu fonksiyonunun ortaya konmasından sonra, idari yargı sistemimizde uygulanma koşullarına bakıldığında, iptal davaları bakımından meblağ sınırı bulunmaksızın; tam yargı davaları bakımından belirlenen limitin (şu an için 36.000TL) üstünde kalınması durumunda talep halinde zorunludur¹⁵⁵. Kanun yolları aşamasında ise, duruşma yapılması, tarafların talebi ve yargı yerinin (Danıştay ya da Bölge İdare Mahkemesi) kabulüne bırakılmıştır (m. 17/1, 2). Duruşma, sadece dava dilekçesi, cevap ve savunmalarda talep edilebilir (m. 17/3). Ancak Danıştay, hâkim ya da mahkeme, uyuşmazlığın aydınlatılması için gerekli olduğunun açıkça ortaya çıkması halinde, belirtilen kayıtlara tabi olmaksızın duruşmaya karar verme yetkisini (İYUK m. 17/4) kullanabilir. Öncelikle, sayıca azımsanamayacak nicelikteki uyuşmazlıkta (esasen tek hâkimle görülen davaların¹⁵⁶ önemli bir kısmı), duruşma yapılmasını limitin üstündeki aynı tür uyuşmazlıklardan farklı olarak mahkemenin takdirine bırakmak eleştiriye açık bir husustur¹⁵⁷. Duruşmanın yukarıda açıklanan fonksiyonları düşünüldüğünde, yargı yerinden beklenen, vakıyı aydınlatma bakımından

¹⁵³ Bkz. RÜZGARESEN, s. 216 vd.; Resen araştırma ilkesinin söz konusu olduğu davalarda hâkimin hem dava malzemesinin toplanması hem de yargılamanın sevk ve idaresi bakımından aktifliği söz konusu olup; yargıcın aktifliği de yargılamanın düzenli şekilde yapılması bağlamında; usul ekonomisi kapsamında ele alınmaktadır. RÜZGARESEN, s. 219.

¹⁵⁴ AKINCI, (2010), s. 137, 138.; Celâl KARAVELİOĞLU, İdari Yargılama Usulü Kanunu, C. II, 5. Baskı, 2001, s. 1128.

¹⁵⁵ Vergi davaları için ayrıca bkz. İYUK m. 17/1.; Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. CANDAN, s. 601-603.

¹⁵⁶ Bkz. 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanun, RG. 20.01.1982, S. 17580, m. 7: “Uyuşmazlık miktarı otuzaltıbin Türk Lirasını aşmayan; (1) a) Konusu belli parayı içeren idarî işlemlere karşı açılan iptal davaları, b) Tam yargı davaları, İdare mahkemesi hâkimlerinden biri tarafından çözümlenir...”, Vergi davaları için ayrıca bkz. m. 7/2.

¹⁵⁷ Aynı yönde bkz. AKINCI, (2008), s. 241.; AKINCI, (2010), s. 141., Ayrıca bkz. KAPLAN (2014), s. 4.

gerekli görmesi halinde re'sen duruşma yapma yetkisini etkin bir şekilde kullanmasıdır. Uygulamada ise, dilekçelerdeki hususların tekrar edilmesi ya da tutanak tutulmaması gibi sebeplerle, yargı yerlerinin bu yetkilerini pek de kullanma eğilimi içinde olmadıkları ifade edilmektedir¹⁵⁸. Ancak duruşmanın yukarıda değinilen faydaları anılan ilk eğilimi, mevzuatta duruşmada tutanak tutulmasına engel bir düzenleme bulunmaması¹⁵⁹ da ikinci eğilimi sorgulattır niteliktedir.

Duruşmanın yargılama sisteminde kullanılmasının faydalarına değinilmekle beraber, bu faydanın sağlanabilmesinin önemli şartlarından birinin de; davanın taraflarının¹⁶⁰ yanısıra; hâkim ya da mahkemenin duruşmaya hazırlanmış olarak gelmesidir. Örneğin bu şekilde dosyadaki aydınlanmamış hususlar duruşma sırasında taraflara sorularak açıklığa kavuşturabilecektir¹⁶¹. Bu yöntemin uygulanması, öncelikle başkaca bilgi ve belge teminine gerek bırakmaksızın dosyanın daha makul bir sürede karar bağlanmasını sağlayarak¹⁶², usul ekonomisi ilkesine ve dolayısıyla yargılamanın adil

¹⁵⁸ AKINCI, (2008), s. 240, 241.; AKINCI, (2010), s. 140, 141.; Bu noktada ayrıca bkz. HONDU (1995), s. 10,11.; IŞIKLAR (2011), s. 82,83.; CANDAN, s. 607.; “...*Hem duruşma açmanın uygulamada çoğu kez talep edilmemesi, hem de edilen taleplerin de çoğu kez makul bir gerekçe gösterilmeksizin reddedilmesi AİHS 6 anlamında adil yargılanma hakkının ihlal edilmesine ve yargılamanın amaçlarından olan ‘maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına’ engel olmaktadır...*”, Ş. Cankat TAŞKIN, “İdari Yargının Güncel Sorunları ve Yargı Kararlarının Uygulanmaması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2007, Sa. 71, s. 315, <http://tbdbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-71-345>. ; Çopur, 2013 senesinde TBMM tarafından düzenlenen Çalıştayda, duruşmaların mahkemelerin takdirinde olma hususunun AİHM içtihadı da dikkate alınarak yeniden ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ali ÇOPUR, Sunum, in İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı, 14 Ocak 2013, Ankara, s. 17, 18., https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/idari_yargi_surecinde_yasanilan_sorunlar.pdf

¹⁵⁹ Bkz. AKINCI, (2008), s. 241.; AKINCI, (2010), s. 141.; Bu noktada açık bir yasal düzenleme bulunmasa da, bkz. Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin İdari İşler ile Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesi Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik (RG. 11.07.2015, S. 29413), m. 69/2.; Ancak yasal dayanak konusunda ayrıca bkz. KARAVELİOĞLU s. 1183.

¹⁶⁰ Bkz. HONDU, (1995), s. 7, 8.

¹⁶¹ Bkz. HONDU, (1995), s. 9, 10.

¹⁶² HONDU, (1995), s. 10., Yazar, aynı sayfada, dosyaya hazırlanmış olmamasının, duruşma sonrası ara karar çıkarılarak bilgi ve belge toplanması ihtiyacını ortaya çıkararak yargılamayı uzatacağına işaret etmektedir.; “...*daha duruşma günü verilirken dosyada bilgi ve belge eksikliği olduğu ve anılan ispatlama usullerine müracaat edilmesi gerektiği anlaşılıyorsa, hem bunlarla ilgili karar almak hem de buna göre duruşma gününü tayin etmek lazımdır.*

şekilde yürütülmüş olmasına hizmet etmiş olacaktır. Ayrıca daha sonrasında başkaca işlem yapılması da bu şekilde önlenmiş olacağından; anılan özenin gösterilmesi yargılamanın düzenli biçimde yapılması sağlanarak¹⁶³ usul ekonomisine uygun bir yöntem izlenmiş olacaktır. Aksi halde, duruşma kendinden beklenen faydayı sağlamayacağı gibi, zamanın kaybı anlamına gelebilecektir¹⁶⁴. Sadece dosyadaki bilgi ve belgelerin tekrar edildiği duruşma “göstermelik” bir duruşma haline gelip; Anayasanın 141.maddesine de aykırı olacağı gibi¹⁶⁵, aynı zamanda usul ekonomisi ilkesinin uygulanmasına da katkı sağlamayacaktır.

Bu noktada, İYUK m. 19’ un, duruşmalı işlerde en geç 15 (on beş) gün içinde karar verilmesi gerektiğine ilişkin düzenlemesi sebebiyle, yargı yerlerinin duruşma yapma yöntemine sıcak bakmadıkları belirtilmektedir¹⁶⁶. Ancak hâkim tarafından duruşmaya hazır gelinmesi halinde, karar bu süreyi dahi beklemeden verilebilecektir¹⁶⁷. Duruşma için hazırlık eksikliğinin, duruşma sonrasında ara karar çıkarılarak eksikliklerin tamamlanmaya çalışılmasını gerekli kılabileceği ve bunun karar verme sürecini uzatacağı da vurgulanmalıdır¹⁶⁸. Anılan bu durum da, yargılamada makul sürelerin aşılması yolunu açabilecek, başkaca usul işlemleri yapılmasına sebep olacak ve usul ekonomisi ilkesi ile uyumsuz olacaktır. İdari yargıç, -sahip olduğu resen araştırma yetkisi çerçevesinde-, gerekli bilgi ve belgeleri duruşma öncesinde

---

Özellikle tam yargı davalarında, keşif, bilirkişi incelemesi, delil tespiti ve işlem dosyasının celbi gibi ispat vasıtalarının dosyaya ihalden sonra duruşma verilmesi uygun bir hareket tarzıdır. Ancak bu takdirde dahi duruşmadan sonra ek bilgi ve belge celbi ihtiyacı ortaya çıkabilir...”, IŞIKLAR, (2011), s. 62.; Duruşma öncesinde dosyadaki eksikliklerin giderilmesi için ara karar verilmesi halinde, duruşma tarihinin ara karar gereklerinin yerine getirilme süresi dikkate alınarak belirlenmesinin usul ekonomisinin gereği olduğu hakkında IŞIKLAR, (2011), s. 63.

¹⁶³ Bkz. RÜZGARESEN, s. 220.

¹⁶⁴ Bkz. RÜZGARESEN, s. 220.

¹⁶⁵ AKINCI, (2010), s. 141.

¹⁶⁶ AKINCI, (2008), s. 241., AKINCI, (2010), s. 140, 141. Hatta Akıncı her iki eserinde belirtilen sayfalarda, bu durumun avukatlar tarafından “bir an önce karar vermeye zorlama aracı” olarak kullanılabilirdiğinin aktarıldığını ifade etmektedir.; konuyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. CANDAN, s. 607.

¹⁶⁷ Bkz. TOYDEMİR, s. 160.

¹⁶⁸ HONDU, (1995), s. 10.; yine bkz. TOYDEMİR, s. 160.; Toydemir aynı sayfada, 15 günlük sürenin ara kararı da kapsar şekilde algılanıp, duruşma sonrası çıkarılan ara kararlarla 15 günlük sürenin aşılması yönündeki teamülden bahsetmektedir., Ayrıca bkz. KARAVELİOĞLU, s. 1139, 1140.; Bkz. İYUK m. 19, son cümle.

temin edebilme imkânını kullanmalıdır¹⁶⁹.

b. YÖNTEMSSEL OLARAK

İdari yargılamanın temel ilkelerinden olan ve yargılamanın her aşamasında geçerli olan¹⁷⁰ “resen araştırma”¹⁷¹, daha sonra da değinileceği üzere, yargıca yargılama faaliyetini tatminkâr bir şekilde sonuca ulaştırma ve yargılamayı makul sürede tamamlama imkânını vermektedir. Söz konu ilke uyarınca, yargı yerleri davanın çözümü için gerekli olduğu kanaatine varmaları halinde, tarafların herhangi bir talebi bulunmasa da, kendiliklerinden davaya ilişkin her türlü bilgi ve belgeye ulaşma gücüne sahiptirler¹⁷². Yargı yerine bu derece geniş yetkiler tanınmasının sebebi, idari yargılama usulünün söz konusu olduğu uyuşmazlıkların idarenin faaliyet araçları ile yerine getirilmesi ve idarenin bu süreçte kural olarak kamu gücünü kullanmasıdır¹⁷³. Ayrıca davaya ilişkin bilgi ve belgelerin idarenin elinde bulunması da bu gerekliliği doğurmaktadır¹⁷⁴. İdari yargıcın sahip olduğu bu yetki, aynı zamanda davanın

¹⁶⁹ Yargı yerinin karar alma sürecine yönelik öneriler, ayrıca duruşma öncesinde bilirkişi ve keşif uygulaması için bkz. HONDU, (1995), s. 10.

¹⁷⁰ Yücel OĞURLU, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re’sen Araştırma İlkesi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, Sa. 1, s. 121., <http://hukukdergi.erezincan.edu.tr/danistay-kararlari-isiginda-idari-yargilama-usulunde-resen-arastirma-ilkesi-ars-gor-yucel-ogurlu/>

¹⁷¹ Taraflarca getirilme ilkesi için bkz. HMK. m. 25.; ERDÖNMEZ, Pekcanitez Usûl, s. 795 vd.

¹⁷² ÇAĞLAYAN, (2018), s. 247, 248.; “... Öte yandan, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 20’nci maddesinin 1’inci fıkrasında, Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinin bakmakta oldukları davalara ait her çeşit incelemeleri kendiliklerinden yapacakları, mahkemelerin belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu madde ile ilk derece yargı yerine verilen resen araştırma ve inceleme yetkisi son derece kapsamlıdır. İlk derece yargı yeri bu yetkisine dayanarak, tarafların iddia ve savunmaları ile yetinmeyerek, maddi delil ve bulguların toplanması ve uyuşmazlığın maddi yönünün açığa çıkarılması için her türlü inceleme, bilgi edinme ve araştırma yollarını tüketmek yükümlülüğündedir...” D7D, 30.04.2002, E. 2000/8785, K. 2002/1690 ; “...Doğrudan kamu yararının gerçekleşmesi amacıyla hizmet eden idari yargılama hukukunda “kendiliğinden araştırma ilkesi” geçerlidir ve hâkim, medeni yargılama hukukuna göre daha etkin bir konumdadır. İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun (İYUK) 20. maddesinde düzenlenen bu ilkeye göre, medeni yargılama hukukundan farklı olarak, mahkeme, davadaki olguları ve delilleri kendiliğinden araştırır. Medeni yargılama hukukunda ise delilleri taraflar toplar ve mahkemeye sunar...” D13D, 17.06.2016, E. 2015/6219,K. 2016/2575.

¹⁷³ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 247, 248.; SUNAY, s. 10.; Detaylı bilgi için bkz. YASİN, s. 11 vd.

¹⁷⁴ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 248.; Zehreddin ASLAN, “Türk İdari Yargı Sisteminde Resen Araştırma İlkesi”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim 2000-Mart 2001, Sa. 23-24, s. 55., <http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/5444>, (ASLAN, 2001).

açılmasından sonuçlanmasına kadar idaresini de kapsamaktadır¹⁷⁵. Anılan ilke yargıca, gerekli görmesi halinde vakının daha iyi aydınlatılabilmesi için¹⁷⁶ duruşma yapma yetkisini tanıdığı gibi¹⁷⁷, her aşamada taraflardan talep gelmese de her türlü bilgi ve belgeyi toplama imkânı vermektedir¹⁷⁸. Sonuç olarak, yetkinin kapsamına ilişkin açıklamalar dikkate alındığında, Bereket’in de ifade ettiği üzere; dosyanın tekemmül süresini; (ve genel olarak bakıldığında usul işlemleri sürecini) yargıç belirlemektedir¹⁷⁹. Başka bir deyişle aslında usul ekonomisi ilkesinin gerçekleşme koşullarına riayet edilmesi azımsanamayacak oranda idari yargıcın tekelinde bulunmaktadır. İdari yargıç, yazılı yargılama usulünün usul ekonomisi kapsamında yaratabileceği olumsuz yanları bertaraf etme gücünü elinde tutmaktadır. Olayın daha fazla aydınlatılması ihtiyacının hissedilmesi halinde, resen duruşma yapma yetkisinin kullanılması da bu kapsamda ele alınmalıdır¹⁸⁰. Böylelikle idari yargıç, bu yetkisini kullanarak yargılamanın düzen içerisinde, makul giderlerle ve sürede tamamlanmasını sağlayabilecektir.

¹⁷⁵ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 248.; SUNAY, s. 12.; ASLAN, (2001), s. 57.; Bkz. Çınar Can EVREN, “İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, Sa. 1-2, 2008, s. 710, 711., http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_27.pdf; Yine bkz. Zuhul BEREKET, Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay, Yetkin Yayınevi, Ankara 1996, s. 194.

¹⁷⁶ Yargıcın resen araştırma yapma konusunda takdir yetkisi bulunmadığı hakkında bkz. SUNAY, s. 16.; Maddi gerçeği ortaya çıkarma konusunda yargıcın yetkisinin bağlı olduğu hususunda Erçetin YORGANCIOĞLU, “Danıştay Yargılama Usulünde Re’sen İnceleme Yetkisi”, İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler I, Güneş Matbaası, Ankara 1976, s. 244.

¹⁷⁷ Bkz. HONDU, (1995), s. 6.; AKINCI, (2008), s. 240, 241.; AKINCI, (2010), s. 140.

¹⁷⁸ İYUK 20. maddesi uyarınca yargıcın re’sen araştırma yetkisinin muhatabı idare olabileceği gibi, özel hukuk kişileri de olabilecektir. İYUK m. 20: “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler. Bu husustaki kararların, ilgililerce, süresi içinde yerine getirilmesi mecburidir. Haklı sebeplerin bulunması halinde bu süre, bir defaya mahsus olmak üzere uzatılabilir. 2. Taraflardan biri ara kararının icaplarını yerine getirmediği takdirde, bu durumun verilecek karar üzerindeki etkisi mahkemeye önceden takdir edilir ve arakararında bu husus ayrıca belirtilir...*”, Bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 247-249.

¹⁷⁹ BEREKET, s. 197.

¹⁸⁰ Karavelioğlu, taraflardan gelen talep olmasa da gerekli görülmesi halinde yargı yerinde duruşma yapılmasını, resen araştırma yöntemi olarak görmektedir. KARAVELİOĞLU, s. 1143. Yazar aynı sayfada, resen araştırma yetkisinin tarz ve kapsamının, yargılama sürecinde ortaya çıkan ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

Yargı yerinin duruşma yapılması konusunda takdirinin bulunduğu hallere ilişkin yukarıda çeşitli açıklamalar yapılmışken, kanun yolları bağlamında bir konuya ayrıca işaret edilmelidir. Duruşmanın vakıayı aydınlatma görevini yerine getirebileceği düşünüldüğünde, mevzuatta “istinaf” ve “temyiz” kanun yolları arasında ayniyet kurulması da ayrıca eleştiriye açık bir husustur. Temyiz kanun yolunda sadece “hukuka uygunluk” denetimi yapılmakla beraber, istinaf kanun yolunda vakıa denetimi de yapılmakta olduğu¹⁸¹ düşünüldüğünde, duruşmanın yargılamanın bu aşaması bakımından daha etkin bir görevi yerine getirebileceği açıktır¹⁸².

¹⁸¹ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 758.; AİHM maddi gerçeği değerlendirme yetkisini haiz bir üst derece yargı yolu söz konusu değilse, ilk derecede istisnai durumlar haricinde duruşma yapılmamasını ihlal olarak kabul etmektedir. Ayrıca bazı davalarda, devletin makul sürede yargılamayı tamamlaması gereği gibi hususları dikkate alarak; duruşmanın talebe bağlı kılınmasını kabul etmekte ancak bu halde de -durumu haklı kılan nedenler bulunmadıkça- talebe rağmen duruşma yapılmamasını ihlal olarak kabul etmektedir. Mahkeme, kanun yollarında duruşma konusunda; üst derece yargı yerinin maddi vakıayı inceleme yetkisi olup olmadığını dikkate almaktadır. Mahkeme, hukukilik denetimi yapan yargı yerlerinde, -örneğin işyükünü dengeleme gibi gerekçe ile- duruşma yapılmaması yönündeki hükümler sebebiyle duruşma yapılmamasını; ihlal olarak görmeyebilmektedir. Bu noktada, yargılamanın konusu da belirleyici olmaktadır. Aktarılan bilgiler, farklı yöndeki kararlar ve daha fazla bilgi için bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 343-352.; TOYDEMİR, s. 53,54.

¹⁸² Bkz. “...33. Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri de Anayasa'nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesidir. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacı adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiliği önlemektir. Bu yönüyle hukuk devletinin en önemli gerçekleştirme araçlarından birisini oluşturur. Ancak bu her türlü yargılamanın mutlaka duruşmalı yapılması zorunluluğu anlamına gelmez. Adil yargılama ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve duruşma yapılmaksızın karara bağlanması anayasal hakların ihlalini oluşturmaz (B. No: B. No: 2013/841, 23/1/2014, § 107). 34. 2577 sayılı Kanun'un “Duruşma” başlıklı 17. maddesinde, temyiz ve itirazlarda duruşma yapılması tarafların istemine ve Danıştay veya ilgili bölge idare mahkemesi kararına bağlı olduğu, bunun yanında Danıştay veya bölge idare mahkemesinin kendiliğinden de duruşma yapılmasına karar verebileceği düzenlenmiştir. 35. Bu bilgiler ışığında, yargılamanın evrak üzerinden yapılacağı kurala bağlanan ve temyiz aşamasında duruşma yapılması talebe veya Danıştay Dairesinin takdirine bağlı kılman idari yargılama sürecinde, temyiz dilekçesi ve buna karşı sunulan savunma dilekçesinin yazılı olarak alındıktan ve dava dosyası bir bütün olarak incelendikten sonra karara bağlanan temyiz yargılamasının salt dosya üzerinden yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlaline yol açtığı söylenemez...” AYM, 22.01.2015, B.N. 2013/5516; “Bireysel başvuru dilekçesinde 1602 sayılı Kanun'un 48. maddesi gereğince duruşma talep edildiğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Başvuru dilekçesinde yer alan AYİM'e sunulan karar düzeltme dilekçesinde de duruşma talep edilmesine rağmen AYİM 2. Dairesinin bu talebi karşılamadığına ilişkin bir iddia da ileri sürülmediği görülmektedir...AYİM, Askeri Savcılık tarafından yürütülen soruşturma kapsamında elde edilen diğer delillerin yanı sıra aralarında başvuruculardan müteveffanın anne ve babasının da bulunduğu tanık beyanlarına istinaden intiharı salt şahsi sebeplere bağlamanın ve askerlik hizmetinden soyutlamanın

Yargılama sonucunda uyuşmazlığın gerçeğe uygun olarak çözülebilmesi de bu sürecin düzen ve güven içerisinde yürütülmesi kadar önemli olup, yargılamanın kalite standartlarına uygun şekilde yürütülmüş olması bağlamında usul ekonomisi ilkesinin bir gereğidir¹⁸³. Başka bir ifadeyle salt süratli bir biçimde yargılama faaliyetini sona erdirmeye çalışmak usul ekonomisini ve adil yargılanmayı sağlamayabileceği gibi¹⁸⁴; bilakis yargılamayı hızlandırma fonksiyonu öne çıkarılan yazılı yargılama usulünden vazgeçilmesi, yukarıda açıklanan nedenlerle bu iki ilkeyi sağlamak adına gerekli olabilir. Yazılı yargılamadan sapma niteliğindeki sözlülük, gerçeğe ulaşmadaki fonksiyonu ile usul ekonomisi ilkesinin etkin şekilde uygulanmasına hizmet edebilecektir: Hem yargılama süresinin makul sınırları aşmasına engel olacak; hem gereksiz usul işlemlerinden kaçınılarak yargılamanın bir düzen içinde yürütülmesini

mümkün olmadığını ifade ederek idarenin sorumluluğuna hükmetmiştir. Bu bilgiler ışığında, yargılamanın evrak üzerinden yapılacağı kurala bağlanan ve duruşma yapılması talebe veya Mahkemenin takdirine bağlı kılınan idari yargılama sürecinde, tarafların iddia veya savunmaları yazılı olarak alındıktan ve önceki ceza soruşturması sürecinde elde edilen deliller dikkate alındıktan sonra bir karara bağlanan yargılamanın salt dosya üzerinden yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlaline yol açtığı söylenemez...”, AYM, 23.01.2014, B.N. 2013/841 ; “...73. Bu bilgiler ışığında, yargılamanın evrak üzerinden yapılacağı kurala bağlanan ve temyiz aşamasında duruşma yapılması talebe veya Danıştay Dairesinin takdirine bağlı kılınan idari yargılama sürecinde, ilk derece yargılamasında talep üzerine duruşmanın yapılmış olması, temyiz dilekçesi ve buna karşı sunulan savunma dilekçesinin yazılı olarak alındıktan ve dava dosyası bir bütün olarak incelendikten sonra karara bağlanan temyiz yargılamasının salt dosya üzerinden yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlaline yol açtığı söylenemez...” AYM, 05.11.2014, B.N. 2013/6986; “...50. Ancak “duruşmalı yargılama hakkı” her türlü yargılamanın mutlaka duruşmalı yapılması zorunluluğu anlamına gelmez. Adil yargılama ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve duruşma yapılmaksızın karara bağlanması anayasal hakların ihlalini oluşturmaz. Özellikle ilk derece mahkemeleri önünde duruşmalı yargılama yapıp karar verildikten sonra kanun yolu incelemesinin, tarafların iddia veya savunmaları yazılı olarak alındıktan sonra dosya üzerinden yapılması hâlinde adil yargılanma hakkının ihlalinden söz edilemez (Nevruz Bozkurt, §32). 51. UYAP üzerinden yapılan incelemede dava dosyasının Derece Mahkemesinin önünde incelenmesi aşamasında duruşma yapıldığı, tarafların iddia ve savunmalarını ortaya koyabildikleri görülmüştür. Duruşmalı inceleme yapılması istemi, süresinden sonra yapıldığı için Yargıtay tarafından reddedilmiştir. 52. Açıklanan nedenlerle duruşmalı yargılama hakkına yönelik bir ihlalin olmadığı açık olduğundan başvurunun bu kısmının açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir...” AYM, 05.11.2015, B.N. 2013/7011.; Uygulamada üst derece yargı yerlerinin duruşma konusuna olumlu yaklaşıtları yönünde bkz. CANDAN, s. 603.

¹⁸³ RÜZGARESEN, s. 207, 208.

¹⁸⁴ “...Ne var ki; temelini basitlik, hızlilik ve ucuzluk kavramlarının oluşturduğu ve her davada uygulanma kabiliyeti bulunan emredici nitelikteki usul ekonomisi ilkesi mahkemeye ve taraflara acelecilik ve yargılamayı basite indirgeme sonucunu doğuracak şekilde sınırsız özgürlük tanımaz...” YHGK, 15.02.2017, E. 2015/7-917, K. 2017/265.

sağlayacak hem de gereksiz giderlerden tasarruf ettirmek suretiyle usul ekonomisi bağlamında önemli bir adım attırılmış olacaktır.

Sözlülük ilkesinin usul ekonomisini ve adil yargılanma bağlamında yukarıda açıklanan fonksiyonu nedeniyle olmalı ki, İdari Yargıda İş Yükünün Azaltılması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağında¹⁸⁵ tam yargı davaları bakımından getirilen duruşma yapma limiti kaldırılmıştır. Madde gerekçesinde bir açıklama bulunmamakla birlikte genel gerekçe: “*Anayasamızda, davaların en az giderle ve mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğu vurgulanmış ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 6 ncı maddesinin birinci fıkrasında da herkesin, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul süre içinde görülmesini isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.*

İdari yargının iş yükünün aşırı şekilde artması nedeniyle yargılama sürecinin yavaş işlemesi ve uzun sürmesi, Anayasamızın ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin kabul ettiği devletin makul sürede yargılama yükümlülüğünün gereğinin yerine getirilmesini önemli derecede zorlaştırmaktadır.

Adil yargılanma hakkının korunması ve makul süre içinde yargılamanın sonuçlandırılması amacıyla, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Hakkında Kanun ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu yeniden gözden geçirilerek bazı değişiklikler yapılması ihtiyacı hasıl olmuştur... ”. şeklindedir.

Ancak, söz konusu Taslakta, tek hâkimli görülen davalar bakımından duruşmanın yargı yerinin takdirine bırakılması eleştiriye açık bir husustur¹⁸⁶. Taslak ile, tek hâkimle görülecek davaların artırılmış olması da¹⁸⁷ bu eleştiriye

¹⁸⁵ <http://www.kgm.adalet.gov.tr/DUYURULAR/%C4%B0dari%20Yarg%C4%B1%20Kanun%20Tasar%C4%B1s%C4%B1%20Tasla%C4%9F%C4%B1%20ve%20Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1rma%20Tablosu.pdf>.

¹⁸⁶ Taslak m. 19: “...1. Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan iptal ve tam yargı davalarında taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılır. Ancak tek hâkimle çözümlenecek davalarda hâkim tarafların duruşma yapılması istemiyle bağlı değildir...”.

¹⁸⁷ Taslak m. 5, Gerekçe : “Kural olarak heyet halinde çalışan idare mahkemelerinde, dava değeri esas alınarak bazı davaların tek hâkimle çözümlenmesi benimsenmiştir. Maddede yapılan değişiklikle, tek hâkimle çözümlenebilecek davaların değeri yirmibeşbin Türk Lirasından ellibin Türk Lirasına yükseltilmekte ve buna ilaveten niteliğine göre bazı dava konuları bentler halinde sayılmak suretiyle tek hâkimle çözümlenecek davalar kapsamına alınmaktadır. Tek hâkimle bakılan davaların bölge idare mahkemesinde kesinleşmesi

daha da dikkate değer hale getirmektedir. Kaldı ki, aynı Taslakta, dosyanın tekemmülünün dava dilekçesi ve cevap dilekçesi ile gerçekleşeceğinin belirlenmesi karşısında, duruşmanın fonksiyonunun daha da önemli hale gelebileceği öngörülmektedir¹⁸⁸.

A. İDARİ YARGIDA “TANIK BEYANI”¹⁸⁹ VE “USULEKONOMİSİ” “İLİŞKİSİ

1. “TANIK BEYANI” VE İDARİ YARGIDA MEVCUT DURUM

Duruşmada taraflara iddialarını ve savunmalarını sözlü şekilde ortaya koyma imkânı tanınırken, bu noktada önemli bir ispat vasıtası olan “tanık” beyanının idari yargı bakımından uygulanmaması da başka bir eksikliktir. Yukarıda yargılama faaliyetine sağlayacağı katkıların belirtildiği sözlü yargılamadan bu fonksiyonu sağlamak söz konusu sistemi maksimum derecede etkin kullanabilmeye bağlıdır. Çünkü dava konusu olayı aydınlatmaya yönelik hususlar zaten tarafların dilekçelerinde sunulmaktadır. Bu noktada duruşmada farklılık yaratabilecek husus aslında “tanık beyanı”dır. Doktrinde de; sözlülük ilkesinin umulan faydayı gerçekleştirebilmesinin vasıtası niteliğindeki esas kanıtın, tanık beyanı olduğu vurgulanmaktadır¹⁹⁰. Duruşmanın sadece psikolojik bir tatmin vasıtası olarak görülmesinin nedenlerinden biri “tanık beyanına yer verilmemesi” olarak da değerlendirilmektedir¹⁹¹. Hatta,

nedeniyle, yapılan düzenlemeyle Danıştayın iş yükünün azaltılması ve bu davaların daha hızlı şekilde çözümlenmesi amaçlanmaktadır.”

¹⁸⁸ Taslak m. 18 uyarınca; “Savunma dilekçesinin davacıya tebliğ edildiği tarihte dosya tekemmül eder....”; m. 19: “...Taraflarca, dava dosyasının tekemmül ettiği tarihe kadar duruşma talebinde bulunulabilir...”.

¹⁸⁹ Aşağıda, idari yargı kolundaki genel algıyı gösterebilmek için; vergi uyumsuzluklarına ilişkin örnek kararlara yer verilmekle beraber; inceleme temel olarak, vergi davaları dışındaki idari uyumsuzluklar bakımından yapılmaktadır. Vergi uyumsuzluklarında tanık delili konusu, bazı özellikler içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. AKINCI (2008), s. 257, 258.; SUNAY, s. 58 vd.; Hasan DURSUN, “İdari Yargıda Tanığa ve Tanıklığa Yer Verilmesi Bir Zorunluluktur”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Aralık 2008, Y. 3, Sa. 28; s. 85 vd.; CANDAN, s. 860, 861, 862, 870, 871, 888, 889.; Yusuf KARAKOÇ, Genel Vergi Hukuku, (Vergi Usûl Hukuku-Vergi Ceza Hukuku- Kamu İcra Hukuku-Vergi Yargılaması Hukuku), 7. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 924, 938, 939, 940. ; Artuk ARDIÇOĞLU, “İdari Yargıda Tanık”, Yaklaşım Dergisi, Kasım 2010, Sa. 125, s. 299, 300.

¹⁹⁰ KAPLAN, (2014), s. 5, 6.; Kaplan, bilirkişi ya da keşif gibi hususlara zaten yargı yerince re’sen başvurulabildiğine dikkat çekmektedir. KAPLAN, (2014), s. 6.; Selçuk HONDU, “İdari Yargılama Usulünde Tanık”, I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, 1. Kitap, İdari Yargı, Ankara 1-4 Mayıs 1990, Ankara, s. 267., KARAVELİOĞLU, s. 1143.

¹⁹¹ KAPLAN, (2014), s. 5.; Ayrıca bkz. CANDAN, s. 607, 608.; Yahya Kazım ZABUNOĞLU, İdare Hukuku, C. II., Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 658.

yargılamanın sözlü yapıldığından bahsedilebilmesinin doktrinde; tanık beyanına yer verilmesi ile özdeş sayılabildiği ifade edilmektedir¹⁹². O halde irdelenmesi gereken, tanık beyanının neden bu derece önem arz ettiği¹⁹³.

Tanık (şahit), uyuşmazlığın tarafı dışında bir kişi olup; davaya ile ilgili sahip olduğu bilgileri sözlü olarak yargı yerine aktaran kişidir¹⁹⁴. Tanık beyanı, çeşitli sebepler nedeniyle medeni yargılama hukukunda da “takdiri” bir delil niteliği taşımaktadır¹⁹⁵. Yani tanık beyanının ispatta dikkate alınma derecesi, yargıcın takdirindedir¹⁹⁶. Ancak, kesin delilin uygulandığı yöntemde de kesin delillerle ispatı mümkün olmayan hususlarda tanık beyanının önemli bir delil olduğu söylenebilir¹⁹⁷. İdari yargılama usulünde kesin delil bulunmadığı düşünüldüğünde, tanık beyanının daha önemli bir rol oynayabileceğini söylemek bu bağlamda yanlış olmayan bir önerme gibi görünse de, idari yargıda dava konusunun idarenin faaliyet araçları olması; konuyu tartışmalı hale getirmektedir¹⁹⁸. Başka bir ifade ile, tanık beyanının idari yargı sistemine uygunluğu ya da fonksiyona sahip olup olamayacağı

¹⁹² KAPLAN, (2014), s. 5.; Bkz. HONDU, (1990), s. 267.

¹⁹³ “...69. Yapılan yargılama sırasında tanık dinletme hakkı da dâhil olmak üzere delillerin ibrazı ve değerlendirilmesi adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi kapsamında kabul edilmekte olup, bu hak ve gerekçeli karar hakkı da makul sürede yargılanma hakkı gibi, adil yargılanma hakkının somut görünümüdür...” AYM, 26.06.2014, B.N. 2013/6428; AYM, 13.04.2016, B.N. 2013/6133; “...42. Yapılan yargılama sırasında tanık dinletme hakkı da dahil olmak üzere delillerin ibrazı ve değerlendirilmesi adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi kapsamında kabul edilmektedir (Uğur Bükte, B. No: 2013/4177, 22/1/2015, § 29). Silahların eşitliği ilkesi davanın taraflarının usule ilişkin haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelir. Ceza davalarının yanı sıra medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin hukuk davaları ve idari davalarda da bu ilkeye uyulması gerekir (Yaşasın Aslan, B. No: 2013/1134, 16/5/2013, § 32)...” AYM, 20.04.2016, B.N. 2013/6615.

¹⁹⁴ HONDU, (1990), s. 264.; Ayrıca bkz. YASİN, s. 38.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 381.; “...yargılamada bir olay hakkında görgüsüne veya bilgisine başvurulana; bir olayın vukubulduğunu (olduğunu) gören; olay veya işlem sırasında hazır bulunan”, YILMAZ, (1996), s. 782.

¹⁹⁵ Bkz. HONDU, (1990), s. 264.; YASİN, s. 38 vd.; Bu hususta Danıştay kararı için bkz. SUNAY, s. 59.

¹⁹⁶ HONDU, (1990), s. 264.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 371.

¹⁹⁷ YASİN, s. 40.

¹⁹⁸ Bkz. Kenan GÖZTAŞ, İdari Yargıda İspat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 77vd. (YÖK Ulusal Tez Merkezi).

değerlendirmeye açıktır¹⁹⁹. Yine benzer şekilde “yazılılık” ilkesinin tanık beyanının kabulüne imkân tanıyıp tanımayacağı da tartışılabilir²⁰⁰. Ancak, salt ilk sebeple tanık beyanının idari yargıda pek de anlamlı olamayacağını söylemek her durumda mümkün görünmemektedir. İdari yargılama usulünde özellikle idari işlemin sebep unsurunun bir olaya dayanması ya da idari eyleme ilişkin uyumsuzluklarda tanık beyanı büyük bir boşluğu dolduracaktır²⁰¹. Tanık beyanı sayesinde yargıcın maddi gerçeğin açıklığa kavuşmadığı hallerde dava konusu ile ilgili kanaat oluşturması daha kolay hale gelebilecektir²⁰². Nitekim Anayasanın 138. maddesi uyarınca “*Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerine göre hüküm verirler.*”

Teorik açıdan duruma bu şekilde yaklaşmak mümkün olmakla beraber; İYUK m. 31 ‘de HMK (-eski- 1086 sayılı HUMK²⁰³)’ya yapılan atıflar arasında “tanık beyanı”nın bulunmaması sebebiyle yargı yerlerinin konuya olumsuz yaklaştıkları bilinmektedir²⁰⁴. Ancak; uygulamada yargı yerlerinin zaman

¹⁹⁹ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK /Turgut TAN, İdare Hukuku C. II, İdari Yargılama Hukuku, Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, s. 949.; Bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 383 vd.

²⁰⁰ Bilgi için bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 383.; CANDAN, s. 888.; Bahtiyar AKYILMAZ/ Murat SEZGİNER/ Cemil KAYA, Türk İdari Yargılama Hukuku, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim 2018, s. 28.; IŞIKLAR, (2011), s. 80.; Kaplan bu gerçeğe, yazılılığın iddia ve savunmalara matuf olduğu; tanık beyanının ise iddia ve savunmaların kanıtlanması ve vicdani kanaat oluşumuna hizmet etmesi sebebiyle karşı çıkmaktadır. KAPLAN, (2014), s. 8, 9.

²⁰¹ GÖZTAŞ, s. 78.; Bkz. HONDU, (1990), s. 266.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 384.; Ayrıca bkz. I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap, İdari Yargı, 1-4 Mayıs, 1990, Ankara, Tartışmalar, Selçuk Hondu’ya Sorular (Soru: Prof. Dr. İl Han ÖZAY), s. 291, 292. ; DURSUN, s. 101, 102.

²⁰² Bkz. HONDU, (1990), s. 266.

²⁰³ Bkz. HMK m. 447.

²⁰⁴ “...Anılan Yasa hükümleri ve yerleşmiş idari yargılama usulü ilkelerine göre; yazılı yargılama yapmak zorunda olan idari yargı yerlerinin kendiliğinden yapacakları her çeşit inceleme için, lüzum gördükleri ve taraflar veya ilgili yerlerden isteyebilecekleri evrak ve bilgiler kapsamında, tanık veya şahit dinlenmesi yada ifade alınması şeklinde bir yöntem bulunmamaktadır. Ayrıca, Hukuk Usulü Muhakemeleri Yasasına atıfta bulunulan konular arasında da bu yönde bir kural mevcut değildir...” D8D, 25.02.2004,,E. 2003/3369, K. 2004/917; “... Yukarıda açıklandığı üzere idari Yargılama Usulü Kanununda, yazılı yargılama usulü esas alındığına ve esasen idari Yargılama Usulü Kanununun 31. maddesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun şahadete ilişkin hükümlerine atıfta bulunmadığına göre, yükümlüden canlı hayvan satın alan kasap .....’ın Vergi Mahkemesince duruşmada şahit olarak dinlenmesinde, şahide yemin teklif edilmesinde ve yemine icabet etmediği nedeniyle yemin teklif edilen hususun ikrar edildiğinin kabulü suretiyle delil olarak değerlendirilerek

zaman yazılı hale getirilmiş tanık beyanını kabul ettikleri düşünülürdüğünde²⁰⁵, salt atıf bulunmaması nedeniyle tanık beyanını kabul etmemeleri çelişki arz etmektedir. Yine, yargı kararlarına bakıldığında, idari mercilerce soruşturma sürecinde tanık dinlenmeksizin idari işlem tesis edilmesinin yargı yerlerince hukuka aykırı bulunması²⁰⁶, söz konusu çelişkiyi daha da açık hale

karar verilmesinde Kanun ve usul hükümlerin uyarılık bulunmamaktadır..." D3D, 24.12.1986, E. 1986/1201,K. 1986/2706; İdari yargıda tanık beyanı hakkında bilgi için bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 382 vd; IŞIKLAR, (2011), s. 80 vd.; ARDIÇOĞLU, s. 299, 300 (Detaylı bilgi için, s. 299 vd.); SUNAY, s. 58 vd.; Ayrıca atıf yapılan eserlerin belirtilen sayfalarında görüleceği üzere, idari yargıda "yazılılık" ilkesinin geçerli olması tanık beyanına başvurulmaması konusunda gösterilen bir diğer nedendir. Yine bkz. CANDAN, s. 888.; İYUK m. 17 ve 18 'de, duruşmada "tarafaların" dinleneceğinin belirtilmesi de; idari yargılamada tanık beyanına olumsuz yaklaşılma nedenlerindedir. Örneğin bkz. D3D, 25.12.1990, E. 1989/3460, K. 1990/3569.; ayrıca son karar ve başka karar örneği için bkz. ARDIÇOĞLU, s. 300.; AKINCI, (2008), s. 258.; AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 28.; Re'sen araştırma ilkesinin tanık dinleme konusunda engel oluşturduğu, ilke kapsamında elde edilen bilgiler çerçevesinde tanık dinleme imkânı bulunmadığı yönünde görüş ve Danıştay kararı için bkz. ARDIÇOĞLU, s. 299, 300.; Tanık delilinin idari yargıda kabul görmemesi yönünde yargı kararları ve görüşler için ayrıca bkz. Ramazan ÇAĞLAYAN, "İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, Sa. 3-4, 2003, s. 200, 201., <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/262588> ; aynı yönde detaylı bilgi için yine bkz. DURSUN, a.g.m., Dursun, İYUK m. 31'de HMK'ya atıf yapılması halinde dahi, atıf yapılan kurumun idari yargının kendine özgü yapısı nedeniyle uygulanır olamayabileceği hususunun, tanık beyanının uygulanmamasının sebebinin atıf eksikliği olduğu yönündeki görüşü çürüttüğünü ifade etmektedir. DURSUN, s. 89, 90., Yazarın yazılılık ilkesinin tanık beyanı konusunda engel olarak gösterilmesi konusunda eleştirisi için bkz. DURSUN, s. 91.

²⁰⁵ HONDU, (1990), s. 267.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 384.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 199.; SUNAY, s. 60, 61.; YASİN, s. 42.; İdari yargıda "mahalli bilirkişi" adı altında esasen tanık dinlenmesi ve başkaca örnek için bkz. HONDU, (1990), s. 268.; Yine bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 384.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 199.

²⁰⁶ Bkz. GÖZTAŞ, s. 79.; Yine bkz. YASİN, s. 43vd.; "...Disiplin suçu teşkil eden fiillerle ilgili olarak soruşturma yapılması zorunlu olduğu gibi soruşturmanın belirli usuller çerçevesinde yapılması da zorunludur. İsnad olunan olayla ilgili olarak tanık ve soruşturulanın ifadelerinin alınması disiplin hukukunun temel ilkelerinden olduğu gibi hukuki güvenliğin bir gereğidir. Olayda, yukarıda yer verilen disiplin ilkeleri doğrultusunda, kusurlu halin tespitinden sonra yasal süreler içerisinde ilgili memur hakkında disiplin soruşturması açıldığı, bağımsız bir muhakkik tayin edilerek yürütülen soruşturma sonucunda soruşturma raporu düzenlendiği, yetkili disiplin amirinin teklifi ve ... Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu Başkanlığının davacının Devlet memurluğundan çıkarma cezası ile cezalandırılması yolundaki istemi sonrasında Yüksek Disiplin Kurulu tarafından disiplin cezası tesis edildiği görülmüş ise de; ; davacıya isnat edilen eylemlerle ilgili tanık ifadelerine başvurulmadığı, (27.10.2013 tarihinde adli emanet deposunda yapıldığı belirtilen denetim sırasında tutanak tanzim edilmişse, tutanakta imzası bulunan kişilerin ifadeleri gibi...) yalnızca davacının savunmasının alındığı ve ... Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianamede yer alan tespitlerin değerlendirilmesiyle yetinildiği görülmüştür. Öte yandan, her ne kadar adli soruşturma aşamasında alınan tanık ifadelerinin soruşturma dosyasına eklendiği görülmüş ise de; disiplin hukuku ile ceza hukuku soruşturma ve yargılama usulleri, verilen cezanın

getirmektedir. Kaldı ki yargı yerleri soruşturma sürecinde elde edilen tanık beyanının ispat gücüne sahip olduğu kabul edilip; buna dayanarak yargı kararı hakkında değerlendirme yapılabilir²⁰⁷.

2. USUL EKONOMİSİ ARACI OLARAK TANIK BEYANI

a. YÖNTEMSSEL OLARAK

İdari yargılama usulünün temel ilkelerinden olan “re’sen araştırma” ilkesi de, idari yargıca başkaca bir dayanağa gerek olmaksızın tanık beyanına başvurma imkânını sağlamaktadır²⁰⁸. Söz konusu ilke uyarınca, yargıç gerekli görmesi halinde davanın çözüme ulaşip sonuçlanabilmesi için lazım olan her türlü incelemeyi kendiliğinden yapabilecektir²⁰⁹. Bu ilke yargıca, uyumsuzluk konusu olayın hukuki nitelendirmesini yapma, hukuk kurallarının belirleme²¹⁰ yanısıra, tarafların ortaya koyduğu hususların gerçekliğini saptama ve delillere ulaşma gücünü de vermektedir²¹¹. İYUK m. 22/1 de de “davaların karara

---

niteliği, bu cezanın doğurduğu sonuçlar ve etkileri ile ceza ve suçların tanımı ve konulu amaçları birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu durumda, davacı lehine ve aleyhine olan tüm deliller araştırılmadan, eksik incelemeye dayalı soruşturma raporuna dayalı tesis edilen davaya konu işlemler hukuka uyarlık, davanın reddi yolundaki İdare Mahkemesi kararında ise hukuki isabet görülmemiştir” D5D, 11.01.2017 E. 2016/25667,K. 2017/814; D5D, 24.10.2016, E. 2016/10141, K. 2016/4886.; İstanbul BİM, 2. İDD, 03.07.2018, E. 2017/10173,K. 2018/2156 (Son karar için E.T. 12.11.2018).

²⁰⁷ GÖZTAŞ, s. 78.; “...AYİM, Askeri Savcılık tarafından yürütülen soruşturma kapsamında elde edilen diğer delillerin yanı sıra aralarında başvuruçulardan müteveffanın anne ve babasının da bulunduğu tanık beyanlarına istinaden intiharı salt şahsi sebeplere bağlamanın ve askerlik hizmetinden soyutlamanın mümkün olmadığını ifade ederek idarenin sorumluluğuna hükmetmiştir. Bu bilgiler ışığında, yargılamanın evrak üzerinden yapılacağı kurala bağlanan ve duruşma yapılması talebe veya Mahkemenin takdirine bağlı kılman idari yargılama sürecinde, tarafların iddia veya savunmaları yazılı olarak alındıktan ve önceki ceza soruşturması sürecinde elde edilen deliller dikkate alındıktan sonra bir karara bağlanan yargılamanın salt dosya üzerinden yapılması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlaline yol açtığı söylenemez...” AYM, 23.01.2014, B.N. 2013/841.; İdari yargıda zaman zaman tanık beyanına ihtiyaç duyulmasının örnekleri için bkz. HONDU, (1990), s. 265vd.

²⁰⁸ Aynı yönde bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 385.; ÇAĞLAYAN, (2013), s. 202, 206.; HONDU, (1990), s. 264.; GÖZTAŞ, s. 79.; YASİN, s. 47.; KAPLAN, (2014), s. 7, 8., DURSUN, s. 92, 95., Bu yönde YHG kararı için yine bkz. DURSUN, s. 94.

²⁰⁹ ASLAN, (2001), s. 57.; EVREN, s. 710.; YASİN, s. 12 vd.; İdari yargının idareyi hukuki sınırlar içinde tutma fonksiyonu dikkate alındığında; konusu ne olursa olsun iptal davası ve tam yargı davası bakımından re’sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu yönünde bkz. YASİN, s. 15.

²¹⁰ Maddi olay tavsifi ve uygulanacak hukuk kuralını belirlemenin medeni yargılamada da geçerli olup, re’sen araştırmaya özgü olmadığı yönünde bkz. YORGANCIOĞLU, s. 232.

²¹¹ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 31.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 248.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 202.; CEYLAN, s. 108.; OĞURLU, s. 123.; KARAVELİOĞLU, s. 1142., Ayrıca

bağlanması” başlığı altında “ *Konular aydınlandığında meseleler sırasıyla oya konulur ve karara bağlanır...* ” denilmektedir²¹². Bilindiği üzere, medeni yargılama hukukunda hâkimin davayı aydınlatma ödevi bulunmaktadır (HMK m. 31)²¹³. Bu yüküm, davanın doğru bir hükümle sonuçlandırılmasına hizmet etmektedir ve talep sonucu, vakıalar, deliller ve hukuki sebebi de kapsamaktadır²¹⁴. Ancak re’sen araştırma ilkesinin söz konusu olduğu hallerde, hâkimin davayı aydınlatmak için giriştiği faaliyetler böyle bir yükümden değil, bizatihi re’sen araştırma ilkesinden kaynaklanmaktadır²¹⁵. Anılan çerçevede, yargıca verilen geniş yetkinin amacı, bireye oranla daha güçlü durumda olan ve dava ile ilgili bilgi ve belgeleri elinde bulunduran idare karşısında bireye eşit imkânlar sağlanabilmesidir²¹⁶. Resen araştırma ilkesi, kamusal menfaatin ağır bastığı süreçlerde tercih konusu olmaktadır²¹⁷. Bu noktada, idari yargıda hâkim olan “yazılılık” ilkesi ile “re’sen araştırma”nın bağdaşıp bağdaşamayacağı gündeme gelmektedir. Hatta bazı yazarlar “re’sen araştırma” ve “yazılılık” ilkeleri arasında bir çatışma olduğunu ifade etmektedirler²¹⁸. Anılan değerlendirme bağlamında, yazılı yargılamanın şekle, resen araştırmanın ise esasa yani uyumsuzluğun esasına/ vakıaları ortaya koymaya yönelik olması (maddi gerçeğe ulaşmak amacı) argümanı karşımıza

---

bkz. SUNAY, s. 14 vd.

²¹² Bkz. AKYILMAZ /SEZGİNER/KAYA, s. 31.

²¹³ RG. 04.02.2011, S. 27836.; Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, m. 31, “(1) Hâkim, uyumsuzluğun aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir; delil gösterilmesini isteyebilir.”

²¹⁴ Cemil SİMİL, “Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, Prof. Dr. Hakan PEKCANİTEZ’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 16, 2014, s. 1352, 1353. , <http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/CEM%C4%B0L-S%C4%B0M%C4%B0L.pdf>

²¹⁵ SİMİL, s. 1353.

²¹⁶ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 247, 248.; CEYLAN, s. 109, 110.; Resen araştırmanın adil yargılama hakkı ile ilişkisi için bkz. YASİN, s. 52. , Dursun, yargılamada maddi gerçeğe ulaşmaktan vazgeçmenin mümkün olmamasının da, idari yargıda da tanık beyanının kullanılması noktasında önemine işaret etmektedir. DURSUN, s. 90, 91.

²¹⁷ Nedim MERİÇ, “Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, Prof. Dr. Bilge UMAR’a Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 11, 2009, s. 380.

²¹⁸ Mustafa ELÇİM, Hukuk Devleti Açısından İdari Yargılama Usulünde Kanıtlama Araç ve Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 90.; GÖZTAŞ, s. 76.

çıkılmaktadır²¹⁹. Bu husus ele alındığında, maddi gerçeğe ulaşma fonksiyonuna ağırlık vererek, geniş çerçevede yorum yapmak ve yargıcın kullanabileceği ispat vasıtalarının çeşitliliğine izin vermek; yargılamanın adalete maddi gerçeği ortaya koyarak, tatmin edici şekilde ulaşma çabası bağlamında, daha uygun görünmektedir²²⁰. Nitekim uygulamada yazılılık ilkesinin uygulanmasında, katılıktan ziyade, re’sen keşfe karar verilmesi/duruşma yapılması²²¹ da bu yaklaşım ile uyum içindedir.

Ancak bu noktada, yazılı yargılama usulü bakımından söz konusu olabilecek istisnanın, özel bir düzenleme ya da atıf olmaması halinde, salt re’sen araştırma ilkesi kullanılarak ortaya konulup konamayacağı ele alınmalıdır. Konumuz açısından bakıldığında re’sen araştırma ilkesi esasa yönelik iken, tanık dinlenmesi de esasa yönelen süreçte bir usul meselesidir. Ayrıca, idari rejimin geçerli olduğu bir ülkede, yargıcın usul kuralı yaratıp yaratamayacağı hususu gündeme gelmektedir. Bu tartışmada, usul kuralı yaratabilmenin yargı birliği sisteminde söz konusu olduğu ileri sürülebilecektir²²². Ancak idari yargının içtihatla yol aldığı, mevzuatta da engel bir durum olmadığı düşünüldüğünde; İYUK’ ta açık biçimde yer verilen re’sen araştırma ilkesinin; konuyla ilgili açık bir düzenleme ya da atıf olmasa da, tanık beyanını kullanılabilir hale getireceği sonucuna varılabilecektir²²³. Aslında, resen

²¹⁹ ELÇİM , s. 90, 91.; GÖZTAŞ, s. 76; Celâl IŞIKLAR, “İdari Yargılamada İlk İncelemenin Sıra, Düzen Ve Usulü”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.1., Y.2, Sa. 6, Temmuz 2011, s. 123. .. <http://www.taa.gov.tr/indir/idari-yargilamada-ilk-incelemenin-sira-duzen-ve-usulu-bWFrYWxlfgY2MzZILWUxMDMxLTM2OTFjLWUxYzVlLnBkZnwxMjI/> (IŞIKLAR, (Temmuz 2011)).

²²⁰ ELÇİM, s. 91. ; Elçim, s. 91’de; s. 90 ve 91 de ifade ettiği (yukarıda ana metin içinde aktardığımız) sebeplerden dolayı; kendiliğinden araştırmanın, bu çatışmada öne çıktığı kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu seçimini, idari yargılamanın amacı olarak ifade ettiği maddi gerçeği ortaya çıkarma ve resen araştırma ilkesinin de bu amaçtan kaynaklanması ile ilişkilendirmektedir.; Yargılamanın amacı olan adaletin sağlanması bağlamında, maddi gerçekliğin önemli olduğuna ilişkin bkz. YILMAZ (2008), s. 248.; DEMİRCİOĞLU, s. 102, 103.

²²¹ ELÇİM, s. 91.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 384, 385.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 206.; GÖZTAŞ, s. 76 vd. ; KARAVELİOĞLU, s. 1143.

²²² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. ÇAĞLAYAN, (2018), s. 383.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 203, 204.

²²³ Aktarılan argümanlar ve aynı yönde görüş için bkz. GÖZTAŞ, s. 81.; ÇAĞLAYAN, (2018), s. 383 vd.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 206.; Kaplan, keşif ve bilirkişi dışında idari yargılamada hangi kanıtların söz konusu olabileceğine ilişkin düzenleme olmadığına (ve de açıkça yasak getiren bir düzenleme de olmadığını) dikkat çekmektedir. Re’sen araştırma ilkesinin esasen ispat hususunda söz konusu olduğu, ilkenin tanık beyanına başvuru için yeterli olduğu kanaatinde olan Kaplan, idari yargıda söz konusu olan yazılılık ilkesinin

araştırmanın esasa yönelik olması karşısında, burada usul kuralının yargı yeri tarafından üretilmesinden ziyade; yasada öngörülen esasa ilişkin bir ilkenin içinin yargı yeri tarafından doldurulmasından dahi söz edilebilecektir. Yargıç tarafından delillere ulaşılması ve bunların takdir edilmesi de idari yargıcın resen araştırma yetkisi içinde yer almaktadır²²⁴. Re’sen araştırma ilkesi; ispat araçlarına ulaşma ve bunların takdiri konusunda yargıca geniş imkânlar sunmaktadır²²⁵. Öyle ki yargıç, karara varmasında etkili olabileceği kanaatine vardığı her konuyu bu yetki sayesinde araştırabilecektir²²⁶. İdari yargıç, resen araştırma ilkesi dolayısıyla, olayı aydınlatmak için delillerin seçilmesinde de geniş bir takdir yetkisi ile donatılmıştır²²⁷.

Danıştay’ın idari yargıda tanık beyanının söz konusu olamayacağı yönündeki içtihadının yerleştiği dönemde, Danıştay’ın tek genel görevli yargı yeri olduğu; hem ilk derece mahkemesi hem yüksek mahkeme olarak çalıştığı ve tanık dinlemede oluşabilecek zorlukların yer aldığı belirtilmesi de²²⁸, yukarıda ifade edilen düşüncüyü desteklemektedir. Bugün için idari yargı örgütünün planlaması düşünüldüğünde, eleştiri konusu olabilecek bu gerekçe ortadan kalkmıştır²²⁹. Ancak bunun da ötesinde, özellikle maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının söz konusu olduğu dikkate alındığında, hâkimde vicdani kanaatin oluşumuna katkı sağlaması bakımından temyiz incelemesinden önceki aşamalar bağlamında tanık beyanı son derece önem taşımaktadır²³⁰. Yargı mensuplarının bu noktadaki algısının ise farklı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. İdari yargıda tanık beyanının ne derecede gerekli olduğu sorusuna “ avukatların –orta derecede-, yargıçların ve Danıştay mensuplarının

---

bu imkânı ortadan kaldırmadığını; uyumsuzluğun niteliğine göre bunun nasıl ve ne ölçüde olacağına yargıcın karar vereceğini ifade etmektedir. KAPLAN, (2014), s. 7, 8. ; Bkz. DURSUN, s. 95.; İctihadiliğin kodifiye edilmemiş alanlarda söz konusu olabileceği, bu sebeple yazılılık ilkesinin söz konusu olduğu idari yargılama usulünde içtihadiliğin tanık beyanına başvurmaya imkân tanımadığı, tanık beyanının kullanılabilmesi için açık yasal düzenleme gerektiği konusunda bkz. IŞIKLAR, (2011), s. 81.

²²⁴ ÇAĞLAYAN, (2018), s. 248.; ÇAĞLAYAN, (2003), s. 202.; Bkz. EVREN, s. 710, 711.

²²⁵ YASİN, s. 10,11.

²²⁶ KARAVELİOĞLU, s. 1143.

²²⁷ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 32.; Eksik inceleme ile karar verilmesinin temyiz sebebi olması için bkz. AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 33.

²²⁸ HONDU, (1990), s. 267.; AKINCI, (2008), s. 256, 257.; GÖZTAŞ, s. 77.

²²⁹ Aynı yönde bkz. YASİN, s. 46.; AKINCI, (2008),s. 257.

²³⁰ Bu konuda önerler için bkz. YASİN, s. 48.; Temyiz merciinin vakıa incelemesi yapamaması sebebiyle tanık dinleyemeyeceği konusunda bkz. AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 30.

–az-” şeklinde cevap verdikleri ifade edilmektedir²³¹.

b. İŞLEVSEL OLARAK

Tanık beyanı ile uyuşmazlığın aydınlatılmış olacağı dikkate alındığında, muhakeme sürecinde başka araştırmalar yapılmasına gerek bırakmayarak aynı zamanda yargılamayı hızlandırıcı bir fonksiyona sahip olması da mümkündür. Başka bir ifade ile, tanık beyanı ile maddi gerçeğin açığa kavuşturulması bir yandan, başkaca usul işlemlerine ve dolayısıyla masrafa gerek bırakmayarak hem yargılamanın belli bir düzen²³² içinde yürümesi²³³ ve yargılamanın ucuzluğuna; böylelikle de yargılamanın makul sürede tamamlanmasına dolayısıyla; usul ekonomisine hizmet edecektir.

Tanık beyanının idari yargıda kullanılmasının yukarıda sayılan faydalarına değinildiği sırada, söz konusu delilin kabul görmemesinin ortaya çıkardığı çelişkili durumlar da bir kez daha vurgulanmalıdır. Ardiçoğlu’nun ifade ettiği üzere, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu²³⁴’nun yürürlüğe girmesi ile birlikte, tanık beyanının idari yargıda uygulanabilirliği tartışması farklı bir boyut daha kazanmıştır²³⁵: Kanun’un 3. maddesi uyarınca, anılan Kanun’un yargı yoluna ilişkin hükümleri özel kanunlarda yargı yerine ilişkin özel bir belirleme olmadığında uygulanacak; yani bu durumda idari yaptırımlar; Sulh Ceza Mahkemesi tarafından denetlenecektir. Örneğin bir idari para cezası ilişkin özel düzenlemede yargı yolu açıkça idari yargı olarak belirlenmemişse, uyuşmazlık Sulh Ceza Mahkemesinde çözümlenecektir. Kabahatler Kanunu’nun 28/5 maddesinde yer alan “*Ceza Muhakemesi Kanununun tanıklığa, bilirkişi incelemesine ve keşfe ilişkin hükümleri, bu başvuru ile ilgili olarak da uygulanır*” düzenlemesi nedeniyle, adli yargıda denetim konusu olan idari para cezası bakımından tanık beyanı ispat vasıtası olarak kullanılabilirken²³⁶; idari yargıda denetlenen idari yaptırım bakımından

²³¹ AKINCI, (2008), s. 260.

²³² Bkz. RÜZGARESEN, s. 216 vd.

²³³ Hondu, tanık beyanının kullanımı halinde, tarafların duruşmaya hazırlıklı gelmek zorunda kalacaklarına işaret etmektedir. HONDU, (1990), s. 267.

²³⁴ RG. 31.03.2005, S.25772., Bkz. m. 3, m. 27.

²³⁵ ARDIÇOĞLU, s. 301.;

²³⁶ Bkz. Ramazan ÇAĞLAYAN , İdari Yaptırımlar Hukuku, Kabahatler Kanunu Yorumu, Asil Yayınevi, Ankara, 2006, s. 187.; İtiraz halindeki durum için bkz. aynı eser, s. 200.; Örneğin bkz. Y7CD, 18.03.2014, E. 2014/2937,K. 2014/4476; Y7CD, 02.12.2014, E. 2014/25318 K.

yukarıda aktarılan eğilim sebebiyle tanık beyanı kullanılmayacaktır. Her ikisi de birer idari yaptırım, dolayısıyla idari işlem olan iki para cezasının muhakeme usulleri, salt yargı yoluna ilişkin belirleme sebebiyle farklı usule tabi olacaktır. O halde, bir uyuşmazlığın salt idari yargıda görülüyor olması durumundan hareketle, tanık beyanının idari yargıda geçerli olmadığını söylemek her durumda pek de kolay/mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca karara olan güveni artırması dikkate alındığında, bu yöndeki (tanık beyanı kullanımı) uygulamanın makul süre bağlamı dışında da; adil yargılanma hakkı ile ilişkisi aşikârdır. Yasin, taraflara ispat konusunda etkili ve yeterli ilkeler sunulmasını, yargılamanın adil şekilde gerçekleşmesi için bir zorunluluk olarak görmektedir²³⁷. Yazar ayrıca, idarenin kamu gücü kullanabilmesi sebebiyle, “silahların eşitliği” ilkesinin sağlanmasının idari yargıda özel bir anlamı olduğuna işaret etmektedir²³⁸. Nitekim Ardıçoğlu, AİHM tarafından idare hukuku kaynaklı pekçok uyuşmazlığın Sözleşme m. 6 kapsamında görülerek; adil yargılanma hakkının uygulama alanında değerlendirilmesini; idari yargıda tanık beyanının kullanılabilirliği noktasında bir argüman olarak görmektedir²³⁹.

AİHM, adil yargılanma hakkı ile ilişkili gördüğü²⁴⁰ deliller meselesini, kural olarak iç hukuka dair bir mesele olarak algılamaktadır ve ilgili devletin takdir alanı içinde değerlendirmektedir²⁴¹. Ancak, belirtilmelidir ki; Mahkeme ispat vasıtalarının söz konusu olduğu hallerde, bunların sunulma şekli, ulusal mahkemelerin tutumu gibi hususların yargılamanın hakkaniyete uygun yürütülmesini olumsuz etkileyip etkilemediğini dikkate almaktadır²⁴². Tanık dinlenme talebinin ulusal yargı yerince kabul görmemesi ise; ancak

---

2014/20270.

²³⁷ YASİN, s. 10.

²³⁸ YASİN, s. 11.

²³⁹ ARDIÇOĞLU, s. 302.; Ayrıca bkz. YASİN, s. 59 vd. ; AKINCI, (2008), s. 256.

²⁴⁰ İNCEOĞLU, (2005), s. 220 vd.

²⁴¹ İNCEOĞLU, (2005), s. 222, 226, 316, 317; Ayrıca belirtilmelidir ki; hakkaniyete uygun yargılamanın parçası olan silahların eşitliği ilkesini 6. maddenin tamamı için uygulayan AİHM, örneğin; tanık dinlenme talebinin reddinin söz konusu olduğu meşhur Dombo Beheer kararında, söz konusu ilkenin medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar bakımından da uygulanabilir olduğuna işaret etmektedir. Bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22dombo%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57850%22%5D%7D>; ; DİNÇ, s. 303, 304.; TAŞKIN, s. 316., İNCEOĞLU(2005), s. 221, 226.

²⁴² Bkz. İNCEOĞLU(2005), s. 222, 226, 316, 317.

belli koşullar altında ihlâl sebebiyet vermeyebilecektir²⁴³. Mevcut sorunun tanık beyanı olmaksızın çözümü mümkün değil ise ya da tanık beyanı kullanılmaması taraflardan birisi için “nitelikli dezavantaj” yaratmakta,/ savunma hakkını adil yargılanma hakkını ihlal edecek düzeyde sınırlamış ise, tanık beyanına başvurulmaması ihlâl olarak değerlendirilmektedir²⁴⁴. Anayasa Mahkemesi de bu hususa bir kararında “...69. Yapılan yargılama sırasında tanık dinletme hakkı da dâhil olmak üzere delillerin ibrazı ve değerlendirilmesi adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi kapsamında kabul edilmekte olup, bu hak ve gerekçeli karar hakkı da makul sürede yargılanma hakkı gibi, adil yargılanma hakkının somut görünümleridir...” şeklinde değinmektedir²⁴⁵. Ancak Mahkemenin, derece mahkemelerindeki delil kuralları ve bunların yorumunun derece mahkemesine ait olduğu kanaati de saklı tutulmalıdır²⁴⁶. Mahkeme, idari yargıda tanık beyanı talebinin söz konusu olduğu uyumsuzluğa ilişkin bir kararında, AİHM’nin AİHS’nin 6. maddesinin delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin bir kural getirmediği yönündeki eğilimine işaret etmektedir²⁴⁷.

²⁴³ Konuyla ilgili karar için bkz. İNCEOĞLU, (2005), s. 224, 227, 228, 316, 317.

²⁴⁴ İNCEOĞLU, (2005), s. 221, 226, 227, 228, 316, 317; İNCEOĞLU (2007), s. 78, 79.; YASİN, s. 59 vd.

²⁴⁵ AYM, 26.06.2014, B.N. 2013/6428.

²⁴⁶ “...38. Yargılama makamları yargılamanın taraflarınca ileri sürülen iddiaları ve gösterdikleri delilleri gereği gibi incelemek zorundadır. Bununla birlikte belirli bir davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirme ve gösterilmek istenen delilin davayla ilgili olup olmadığına karar verme yetkisi esasen derece mahkemelerine aittir. Mevcut yargılamada geçerli olan delil sunma ve inceleme yöntemlerinin adil yargılanma hakkına uygun olup olmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesinin görevi kapsamında olmayıp Mahkemenin görevi başvuru konusu yargılamanın bir bütün olarak adil olup olmadığının değerlendirilmesidir (Muhittin Kaya ve Muhittin Kaya İnşaat Taahhüt Madencilik Gıda Turizm Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., B. No: 2013/1213, 4/12/2013, § 27)...” AYM, 13.04.2014, B.N. 2013/6133.; AYM, 20.04.2016; B.N. 2013/6615.

²⁴⁷ “...46. AİHM delillerin kabul edilebilirliği ve ispat güçleriyle ilgili şikâyetleri, somut davada kullanılan delillerin “silahların eşitliği” ve “çelişmeli yargılama” ilkeleri gözetilerek tartışılıp tartışılmadığı ya da söz konusu delillerin yargılamanın bütününe olan etkisi çerçevesinde değerlendirmektedir (Tamminen/Finlandiya, B. No: 40847/98, 15/6/2004, §§ 40, 41; Barberá, Messegue ve Jabardo/İspanya, B. No: 10590/83, 6/12/1988, §§ 68, 81-89). AİHM birçok kararında Sözleşme’nin 6. maddesinin adil yargılanma hakkını güvence altına almakla beraber öncelikli olarak ulusal hukuk bağlamında düzenlenmesi gereken bir konu olan delillerin kabul edilebilirliğine ilişkin bir kural ortaya koymadığı belirtmektedir (Schenk/İsviçre, B. No: 10862/84, 12/7/1988, §§ 45,46; Desde/Türkiye, B. No: 23909/03, 1/2/2011, § 124)...” AYM, 20.04.2016; B.N. 2013/6615. ; Ayrıca bkz. YASİN, s. 59.; AKINCI, (2008), s. 256.

Bu bağlamda, İdari Yargıda İş Yükünün Azaltılması Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağının HMK'ya atf yapan İYUK' un 31. maddesinde, yargı uygulamasındaki duruma rağmen tanık beyanı hususunda bir ekleme yapılmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir²⁴⁸. Kaldı ki, söz konusu hususun maddeye açık bir biçimde eklenmesi ya da konunun duruşmaya ilişkin maddelere dâhil edilmesi²⁴⁹ yargı yerlerinin tanık beyanı konusundaki uygulamaları kapsamında fayda yaratabilme özelliğine sahip olsa da, yukarıda ifade edildiği üzere; bu şekilde açık bir düzenlemeyi zorunlu kılmamaktadır. Ancak, bu konuda çalışma yapılırken; idare aleyhine tanıklık yapmanın gerçeklikte ne derece mümkün olabileceği, hükmün salt tanık beyanına dayanarak kurulmasının yaratabileceği sorunlar ya da yargılamanın her aşamasında tanık beyanına izin verilmesinin yargılama süresine etkisi gibi husuların da dikkate alınarak²⁵⁰, bir denge sağlanması gerektiği vurgulanmalıdır.

VI. SONUÇ

Anayasal bir yargılama hukuku ilkesi olan “usul ekonomisi”, bu durumun sonucu olarak adli yargıç olduğu üzere, idari yargıç bakımından da dikkate alınması zorunlu bir ilkedir. Söz konusu ilkenin alt unsurları, yargılamanın makul giderlerle, basit şekilde ve makul sürede tamamlanmasıdır. İşte idari yargıç, bahsi geçen Anayasal yükümlülüğü sebebiyle, idari yargılama usulü kurallarını uygularken ya da yorum yaparken, adı geçen unsurların işlerlik kazanmasını sağlamak durumundadır.

Yazılı şekilde ve evrak üzerinden yürütülen idari yargılama faaliyetinde, idari yargıç son derece aktif ve güçlü konumdadır. Bu durum, değinildiği üzere temel olarak; idari yargılamada idarenin kamu gücü kullanarak meydana getirdiği faaliyet araçlarının denetlenmesi ve savunma bakımından gerekli dokümanların esasen idarenin elinde olmasının sonucudur. İşte idari

²⁴⁸ Şahit beyanına idari usul sürecinde başvurulmasının, yargı sürecindeki eksikliği bir ölçüde telafi fonksiyonu için bkz. YASİN, s. 43-45.

²⁴⁹ Aynı yönde bkz. TAŞKIN, s. 316.; Sancakdar, idari yargıda delil sistemi konusunda düzenleme yapılması ve tanık beyanının mümkün olabilmesi önerisinde bulunmaktadır. Oğuz SANCAKDAR, “Türk İdari Yargı Sisteminde Yargılama Sürecinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, in İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı, 14 Ocak 2013, Ankara, s. 39., https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/idari_yargi_surecinde_yasanilan_sorunlar.pdf, Ayrıca bkz. ÇOPUR, s. 17.

²⁵⁰ Tanık beyanının kabulü halinde ortaya çıkabilecek tereddütler konusunda bkz. YASİN, s. 47, 48.

yargıç; idari yargılama usulünün kendine özgü yapısının yargı yerine tanımış olduğu geniş imkânlar sayesinde, yargılama faaliyetindeki mevcut işleyişin sebep olduğu aksaklıkları gidererek; yargılamanın daha mükemmel şekilde yürütülmesini sağlayabilecektir. Her ne kadar, yazılılık ilkesinin yargılamayı hızlandırma özelliği ile zikredilse de, -gerekli durumlarda bu imkânlar kullanılarak- duruşma yapma ve tanık beyanı almanın da içinde sayılabileceği sözlülük yöntemi araçlarına başvurulabilecektir. Bu araçlar; maddi vakianın aydınlatılması suretiyle; gereksiz usul işlemlerinden kaçınılmasına yardımcı olarak; yargılamanın makul sürede, makul giderlerle ve basit/düzenli şekilde gerçekleştirilmesinin; dolayısıyla usul ekonomisi ilkesinin işlevsellik kazanmasının yolunu açabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Müslüm, “İdari Yargıda Duruşma”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Eylül 2010., s.127-143.
- AKINCI, Müslüm, İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.
- AKYILMAZ, Bahtiyar/SEZGİNER, Murat/KAYA, Cemil, Türk İdari Yargılama Hukuku, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, Ekim 2018.
- ARDIÇOĞLU, Artuk, “İdari Yargıda Tanık”, Yaklaşım Dergisi, Kasım 2010, Sa. 125., s. 299-303.
- ASLAN, Memduh, “İdari Yargıda Usul Ekonomisi, Bağlantı, Doğal Hakim Çekişmesi”, Vergi Dünyası, Ekim 2011, Sa. 362.,s. 116-127.
- ASLAN, Zehreddin, “Türk İdari Yargı Sisteminde Resen Araştırma İlkesi”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim 2000-Mart 2001, Sa. 23-24, s. 53-58, <http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/5444> , (ASLAN, 2001).
- BEREKET, Zuhâl, Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay, Yetkin Yayınevi, Ankara 1996.
- CANDAN, Turgut, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 6. Baskı, PWC Yayınevi, İstanbul 2015.
- CEBRE, Ayvaz, “Hak Arama Yolları ve Adil Yargılanma Hakkı”, Türkiye

- Adalet Akademisi Dergisi, C.1, Y. 2, Sa. 5, Nisan 2011, s. 373-396, <http://www.taa.gov.tr/dosya/dergiler/taad5/files/assets/basic-html/page380.html>
- CEYLAN, Mahmut, İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, Aralık 2017.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, İdari Yaptırımlar Hukuku, Kabahatler Kanunu Yorumu, Asil Yayınevi, Ankara, 2006.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, İdari Yargılama Hukuku, Güncellenmiş 10. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, Ağustos 2018.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, “İdari Yargılama Usulünde Tanık Delilinin Yeri”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, Sa. 3-4, 2003, s. 195-206, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/262588>
- ÇETİN, İbrahim, “ Yargılama Hukukunda Etkinlik Arayışları: Medeni Usul Hukukunda Usul Ekonomisi”, s. 81-109, Sayıştay Dergisi, 2010, Sa. 78, s. 81-109, <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/der78m4.pdf>
- ÇİFTÇİ, Erhan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı”, Danıştay Dergisi, Sa. 106, s. 77-97.
- ÇOPUR, Ali, Sunum, in İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı, 14 Ocak 2013, Ankara, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/idari_yargi_surecinde_yasanilan_sorunlar.pdf
- DEMİRCİOĞLU, Yaşar, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.
- DİNÇ, Güney, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Silahların Eşitliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2005, Sa. 57, s. 283-306, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-57-127>
- DURSUN, Hasan, “İdari Yargıda Tanığa ve Tanıklığa Yer Verilmesi Bir Zorunluluktur”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Aralık 2008, Y. 3, Sa.28., s. 85-102.
- ELÇİM, Mustafa, Hukuk Devleti Açısından İdari Yargılama Usulünde Kanıtlama Araç ve Yöntemleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- ERDÖNMEZ Güray, Pekcanıtez Usûl Medeni Usûl Hukuku, 15. Bası,

İstanbul, 2017.

- EVREN, Çınar Can, “İptal Davalarında Kendiliğinden Araştırma İlkesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, Sa. 1-2, 2008, s. 701-723, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_27.pdf
- GAUL, Hans Friedhelm, “ Yargılamanın Amacı, Güncelliğini Koruyan bir Konu”, Çeviri: YILDIRIM DEREN Nevhis, in İlkeler Işığında Altında Medeni Yargılama Hukuku, 8. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul Ekim 2016.
- GÖZTAŞ, Kenan, İdari Yargıda İspat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 77vd. (YÖK Ulusal Tez Merkezi).
- GÖZÜBÜYÜK, A Şeref/ TAN, Turgut, İdare Hukuku C. II, İdari Yargılama Hukuku, Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.
- HONDU, Selçuk, “İdari Yargılama Usulünde “Duruşma” Yapılması ve Uygulamadaki Durum”, Danıştay Dergisi, Sa. 89, 1995., s. 3-16.
- HONDU, Selçuk, “İdari Yargılama Usulünde Tanık”, I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, 1. Kitap, İdari Yargı, Ankara 1-4 Mayıs 1990., s. 263-268.
- İŞIKLAR, Celâl, “İdari Yargıda Duruşma”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 2, Sa.2, Y. 4, Ocak 2011, s. 45-100, <http://www.taa.gov.tr/indir/idari-yargida-durusma-bWFrYWxlfDU3NWM4LWYwZGIyLWE2M2Y3LWQ5OTI0LnBkZnw1NA/>, (İŞIKLAR, (2011)).
- İŞIKLAR, Celâl, “İdari Yargılamada İlk İncelemenin Sıra, Düzen Ve Usûlü”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.1., Y.2, Sa. 6, Temmuz 2011, s. 69-140, <http://www.taa.gov.tr/indir/idari-yargilamada-ilk-incelemenin-sira-duzen-ve-usulu-bWFrYWxlfGY2MzZILWUxMDMxLTM2OTFjLWUxYzVlLnBkZnwMjI/>, (İŞIKLAR, (Temmuz 2011)).
- İNCEOĞLU, Sibel, Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği, Şen Matbaa, Ankara, Kasım 2007.
- İNCEOĞLU, Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı (Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler), Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAPANİ, Münci, İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklâli, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1956.

- KAPLAN, Gürsel, “İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme” (Yayımlanma Yeri: İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 13, Cilt: 13, Sa. 1, Ocak 2014, s. 33-46), Erişim Adresi: <http://www.idare.gen.tr/kaplan-tanik.pdf>
- KAPLAN, Gürsel, İdari Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, Ocak 2018.
- KARAKOÇ, Yusuf, Genel Vergi Hukuku, (Vergi Usûl Hukuku-Vergi Ceza Hukuku- Kamu İcra Hukuku-Vergi Yargılaması Hukuku), 7. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.
- KARAVELİOĞLU, Celâl, İdari Yargılama Usulü Kanunu, C. II, 5. Baskı, 2001.
- KÖKSOY, Mesut, “Hukuki Güvenlik Açısından Takip Ekonomisi İlkesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 20, Sa. 3, s. 53-85, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/20_3_3.pdf
- KÖKÜSARİ, İsmail, “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, Sa.1, s. 163-208, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/15_1_7.pdf
- MERİÇ, Nedim, “Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, Prof. Dr. Bilge UMAR’a Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 11, 2009., s. 377-424.
- MERİÇ, Nedim, Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.
- OĞURLU, Yücel, “Danıştay Kararları Işığında İdari Yargılama Usulünde Re’sen Araştırma İlkesi”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, Sa. 1, s. 119-133, <http://hukukdergi.erzincan.edu.tr/danistay-kararlari-isiginda-idari-yargilama-usulunde-resen-arastirma-ilkesi-ars-gor-yucel-ogurlu/>
- ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esaslar, C. III, Akgün Matbaası, İstanbul, s. 1936.
- ÖMERBAŞ, Nurben, “İdari Yargılama Usulünde Hızlandırıcı Mekanizmalar”, Danıştay 141. Yıl Sempozyumu, Danıştay Matbaası, Ankara, 2010, s. 95-101. https://www.danistay.gov.tr/upload/yayinlar/12_03_2014_105314.pdf

- ÖZDEK, Yasemin, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, TODAİE Yayını, Ankara, 2004.
- ÖZYÖRÜK, Mukbil, İdari Yargı Ders Notları, Ankara 1977.
- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 5. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.
- RÜZGARESEN, Cumhuriyet, Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.
- SANCAKDAR, Oğuz , “İdari Yargılama Usulünde İvedi Yargılama ve Grup Davaları”, Danıştay ve İdari Yargı Günü Sempozyum, 146. Yıl, 12 Mayıs 2014, Ankara, Danıştay Yayınları, Kasım 2014, No: 86. , s. 109-198, http://www.danistay.gov.tr/upload/yayinlar/17_12_2014_031912.pdf
- SANCAKDAR, Oğuz, “Türk İdari Yargı Sisteminde Yargılama Sürecinden Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, in İdari Yargılama Sürecinde Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştay, 14 Ocak 2013, Ankara, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/idari_yargi_surecinde_yasanilan_sorunlar.pdf
- SİMİL, Cemil, “Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, C. 16, 2014, s. 1351-1376. , <http://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/CEM%C4%B0L-S%C4%B0M%C4%B0L.pdf>
- SUNAY, Süheyla Şenlen, İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler, Karşısında İsbat ve Delil Hususları, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş. , İstanbul, 1997.
- TANRIVER, Süha, “ Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, TBBD, 2004, Sa. 53, s. 191-215, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-53-44>
- TAŞKIN, Ş. Cankat, “İdari Yargının Güncel Sorunları ve Yargı Kararlarının Uygulanmaması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2007, Sa. 71, s. 300-338, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-71-345_
- TAŞPINAR, Sema, “Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu”, Av. Dr. Faruk EREM Armağanı, Türkiye Barolar Birliği Yayını, No: 8, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 1999. , s. 759-787.

- TEZCAN, Durmuş, “Adil (Dürüst) Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı Açısından İdari Uyuşmazlıkların Durumu”, Yıldızhan Yayla’ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No: 4, İstanbul 2003., s. 469-484.
- TOYDEMİR, Seçkin, Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk İdari Yargı Sistemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, (YÖK Ulusal Tez Merkezi).
- TUNÇ-TEMEL, Müjgan, “Hakimin Davada Özel Bilgisini Kullanması”, Argumentum, Y. 9-11, Sa. 58, s. 546-548, <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/argumentum/179.pdf>
- YASİN, Melikşah, İdari Yargılama Usulünde İspat, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2015.
- YAVAŞ, Murat, “Medeni Yargılamanın Amacı Bağlamında İspat Yükü Kavramı”, Mehmet Akif AYDIN’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, C. 21, Sa. 2, 2015.,s. 741-761.
- YILMAZ, Ejder, “Usul Ekonomisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 57, Sa. 1, 2008, (Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı), s. 243-274, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/263/2367.pdf>
- YILMAZ, Ejder, “Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti”, Ankara Barosu Dergisi, 1984/2, s.200-223, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1984-2/1.pdf>
- YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Genişletilmiş 5. Baskı, Yetki Hukuk Yayınları, Ankara, 1996.
- YORGANCIOĞLU, Erçetin, “Danıştay Yargılama Usulünde Re’sen İnceleme Yetkisi”, İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler I, Güneş Matbaası, Ankara 1976. , s. 218-253.
- ZABUNOĞLU, Yahya, “İdari Yargılama Usulü, Genel İlkeler, Pozitif Düzenlemeler”, İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, Ankara, 1982. , s. 87-101.
- ZABUNOĞLU Yahya Kazım, İdare Hukuku, C. II., Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap, İdari Yargı, 1-4 Mayıs, 1990, Ankara, Tartışmalar, Selçuk Hondu’ya Sorular (Soru: Prof. Dr. İl Han

ÖZAY), s. 291, 292.

Yargı kararlarına erişim Kazancı İçtihat Bilgi Bankasından sağlanmıştır. Ancak ayrıca bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22dombo%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-57850%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22dombo%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-57850%22]})

<http://www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/Sayfalar/merkezler/cmka/aihs.pdf.7>

https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html.

Mevzuata erişim Mevzuat Bilgi Sistemi ve Resmi Gazete web sayfalarından sağlanmıştır.